

Haluaisin kiittää...

- Sosiaalityön väitösprosessin merkityksellistäminen väitöskirjojen saatesanoissa

pro gradu -tutkielma

Jenni Halonen

Yhteiskuntatieteiden- ja kulttuurin

tutkimuksen yksikkö

Sosiaalityön oppiaine

Tampereen yliopisto

TIIVISTELMÄ

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

HALONEN, JENNI: Haluaisin kiittää... – Sosiaalityön väitösprosessin merkityksellistäminen väitöskirjojen saatesanoissa.

Pro gradu -tutkielma, 78, s. 1 liites.

Sosiaalityö

Ohjaaja: Arja Jokinen

Tammikuu 2015

Tutkimuksen tehtävänä on tarkastella, miten väitöstutkimusprosessia merkityksellistetään sosiaalityön väitöskirjojen saatesanoissa. Saatesanat ovat omakohtaisia kuvauksia tutkimustyöstä sekä kiitosten esittämisen areena. Toisaalta ne ovat myös osa tohtoroitumiseen liittyvää vakiintunutta akateemista käytäntöä ja perinnettä. Tekstinä väitöskirjojen saatesanat muodostavat tunnistettavan lajityypin, eli genren, jossa tiivistyy tietynlainen tapa toimia tietyssä sosiaalisessa tilanteessa.

Tarkastelu on luonteeltaan diskurssianalyttinen ja analyysia rakennetaan aineistolähtöisesti. Metodologinen viitekehys sijoittuu sosiaaliseen konstruktionismiin. Tarkastelun perusolettamana on, että kielen avulla rakennetaan sosiaalista todellisuutta. Kieltä käyttämällä todellisuuden ilmiölle annetaan merkityksiä, joilla on reaalisia vaikutuksia koetussa todellisuudessa. Tutkimusaineisto koostuu Tampereen ja Turun yliopistoista vuosien 1991-2014 aikana valmistuneiden sosiaalityön väitösjulkaisujen saatesanoista. Kaikkiaan väitöskirjoja on 52, joista seitsemän on valmistunut Turun yliopistosta ja loput Tampereen.

Analyysin pohjalta saatesana-aineistosta nostetaan esiin viisi diskurssia, joilla väitöstutkimusprosessin merkityksiä tuotetaan sosiaalityön väitöskirjojen saatesanoissa. Yhteistoiminnallisuuden diskurssissa korostetaan väitöstutkimusprosessia kollektiivisena ilmiönä sekä akateemisena joukkuepelinä. Tutkimusta ei voi tehdä umpiossa. Työvaihediskurssissa väitöstutkimusprosessi kuvataan sen erilaisten vaiheiden kautta. Prosessi on luonteeltaan monivaiheinen ketju ja sitä luonnehtii epävarmuus kokonaisuuden hahmottumisesta. Tutkimusmatkan diskurssissa korostuvat tohtorikoulutettavan persoonallinen prosessi väitöstutkimuksen työstämisessä. Pätevöitymisen diskurssissa väitöstutkimusprosessi rakentuu tutkijan tieteellisen ammattitaidon saavuttamisena ja oppimisprosessina. Tutkimuskuplan diskurssissa väitöstutkimusprosessi nähdään yhtenä tärkeänä asiana elämässä, muiden tärkeiden joukossa. Väitöstutkijalla on myös tutkimustyöstä riippumaton elämä, johon väitöstutkimusprosessia suhteutetaan. Yhteistoiminnallisuuden diskurssi on saatesana-aineistossa vallitseva tapa jäsentää väitöstutkimusprosessia.

Asiasanat: Saatesanat, väitöstutkimusprosessi, sosiaalityö, tohtorikoulutus, diskurssianalyysi

SUMMARY

THE UNIVERSITY OF TAMPERE
School of social sciences and Humanities

HALONEN, JENNI: I'd like to express my appreciation... – Constructing the Doctoral research process in the acknowledgement of Social Work doctoral dissertations

Master's thesis, 78 pages, 1 appendix pages

Social Work

Supervisor: Arja Jokinen

January 2015

The research explores how doctoral research process is constructed in the acknowledgement texts of social work doctoral dissertations. Acknowledgements are a personal way to express gratitude and report the process of doctoral research. Yet they are an established academic and social convention. As such they also form a part of a larger tradition on becoming a doctor and a scholar in the academic culture. Acknowledgements can be defined as a genre, and so they are seen in this research.

Discourse analysis and social construction form the theoretical and methodological framework of the research. The research is based on the idea that social reality is constructed through language. There for acknowledgement texts are seen constructing the doctoral research process by giving meanings to it. Discourse analysis is grounded in the data, not in theory or the research question based in that. The research data consists of 52 acknowledgement texts. They are collected from the Social Work doctoral dissertations of The Universities of Tampere (45) and Turku (7).

Based on the data-analysis five discourses has been recognized. Doctoral research process is often defined as a collective phenomenon. The meaning of cooperation, interaction and academic networks are emphasized. One way to describe doctoral research process is to name different phases of processing the research work before the bigger picture, the research as an entity, can be seen. Doctoral research process can also be defined as an exploration or a voyage. This emphasizes the personal experience of exploring the unknown. On the other side, doctoral research process can be seen as a means to achieve the academic “driving license” for scholars and leading to academic maturation. In the end doctoral students are human individuals and social beings who have life beyond any academic efforts. Yet doctoral research process is named as an important part of life. However, there are things that are as important and even far more important – like becoming a mother, a grandparent or having loved ones.

Keywords: Acknowledgement, Doctoral research process, Social Work, Doctoral Education, Discourse Analysis

SISÄLLYSLUETTELO:

1. JOHDANTO.....	1
2. SOSIAALITYÖN TOHTORIKOULUTUKSEN AKATEEMINEN KENTTÄ.....	4
2.1 Sosiaalityön ammatillistuminen ja tieteellistytminen.....	4
2.2 Yliopisto- ja tohtorikoulutusjärjestelmän uudistaminen.....	7
2.3 Menestyksellisen väitöstutkimusprosessin edellytykset.....	10
3. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	14
3.1. Tutkimustehtävä.....	14
3.2. Diskurssianalyysi ja sosiaalinen konstruktionismi metodologisena viitekehysenä.....	15
3.3 Aineisto ja sen ominaispiirteet.....	18
3.4 Aineiston analyysi.....	22
3.5 Tutkimuseettiset kysymykset.....	24
4. SOSIAALITYÖN VÄITÖSKIRJAPROSESSIN MERKITYKSELLISTÄMINEN....	26
4.1 Yhteistoiminnallisuuden diskurssi.....	26
4.2 Työvaihediskurssi.....	36
4.3 Tutkimusmatkadiskurssi.....	42
4.4 Pätevöitymisen diskurssi.....	48
4.5 Tutkimuskuplan diskurssi.....	56
5. JOHTOPÄÄTÖKSET.....	64
5.1 Tutkimustulosten yhteenveto ja arviointi.....	64
5.2 Pohdintaa.....	68
LÄHTEET:	71
Liite 1. TAULUKKO. Sosiaalityön väitöskirjat valmistumisvuoden ja yliopiston mukaan.....	79

1. JOHDANTO

Väitöskirjaan on tapana laatia esipuhe tai saatesanat, joissa kiitetään kaikkia tutkimustyötä tukeneita sekä kuvaillaan väitöstutkimuksen tekemistä. Saatesanat ovat luonteeltaan omakohtaisia, mutta samalla myös vakiintuneen akateemisen käytännön mukaisia. Ne ovat osa väitöskirjoihin liittyvää akateemista perinnettä (Peura 2008, 4-5). Tekstinä väitöskirjojen saatesanat muodostavat oman tunnistettavan lajityyppinsä, eli genren, jossa tiivistyy tietynlainen tapa toimia tietyssä sosiaalisessa tilanteessa (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 80-82; Lehtonen 1996, 182-186). Tämän pro gradu -tutkielman tehtävänä on tarkastella väitöstutkimusprosessin merkityksellistämistä sosiaalityön väitöskirjojen saatesanoissa.

Vuosittain yhä useampi jatko-opiskelija kirjoittaa saatesanoja väitöskirjaansa, sillä väitöstutkimusten määrä on Suomessa viisinkertaistunut kolmen vuosikymmenen aikana (KOTA Online; Vipunen). Tohtorin tutkintojen määrän kasvattaminen sekä opiskeluaikojen lyhentäminen ovat muodostuneet sellaisiksi tiedepoliittisiksi tavoitteiksi (Vanttaja 2010, 43-46), jotka on yhdistetty maan kansantalouteen sekä kansainväliseen kilpailukykyyn (Rinne & ym. 2012; Hakala & ym. 2003). Suomalaista tohtorikoulutusta on tehostettu 1990-luvun puolivälissä luodun tutkijakoulujärjestelmän avulla, sekä sitomalla yliopistojen rahoitusta selvemmin tutkimusjulkaisujen ja valmistuneiden tohtorien tutkintojen määrään. (Vanttaja 2010, 55-56; OKM 14.8. 2009; Hiltunen ja Pasanen 2006, 15.) Näiden uudistuksien kautta on muodostunut sellaisia jatkokoulutusmahdollisuuksia, joihin jatko-opiskelijat ovat eri syistä halunneet tarttua (vrt. Roinila 2010; Peura 2008; Tommila 1998, Hiltunen & Pasanen 2006).

Tohtorikoulutukseen kohdistuva tutkimus on viime vuosina kasvanut. Ensisijaisesti

tohtorikoulutusta on tutkittu yhteiskunnallisena ja koulutuspoliittisena ilmiönä. Lisäksi on tarkasteltu jatko-opiskelijoiden ja ohjaajien käsityksiä tieteellisestä jatkokoulutuksesta sekä tutkimustyöstä. Tieteensosiologisesta näkökulmasta tarkastelu on kohdistunut myös eri tieteenalojen kulttuuristen normien vaikutukseen tohtorikoulutuksen oppimisympäristöön. (Nummenmaa & ym. 2008 16-19; Määttä & ym. 2009; Stubb 2012). Tohtoroitumisprosessin omakohtaisia tarinoita on tutkittu Anni Peuran (2008) väitöskirjassa ja tohtoriksi tulemisen henkilökohtaisia muistelukertomuksia on koottu *Miten meistä tuli tohtoreita* -teoksiin (esim. Roinila 2010, Tommila 2008). Tässä tutkielmassa tarkastelu kohdistuu nimenomaan sosiaalityön väitöstutkimusprosessiin, jota ei ole aiemmin tarkasteltu. Sosiaalityö on nuori tieteenala, mutta alan väitöskirjoja on valmistunut Suomen yliopistoissa nyt jo kolmen vuosikymmenen aikana. Yksittäisessä sosiaalityön väitöstutkimuksessa konkretisoituvat aina osaltaan myös tiedepoliittiset tavoitteet ja sosiaalityön tieteellistyminen. Tutkimuksen tehtävänä on tarkastella, millaisia merkityksiä sosiaalityön väitöstutkimusprosessille annetaan saatesanoissa. Tarkastelun kohteena eivät siis ole tohtorintutkintojen yhteiskunnallinen, poliittinen ja taloudellinen merkitykset sellaisenaan.

Tutkimuksessa käytettävä saatesana-aineisto on kerätty vuoteen 2015 mennessä valmistuneista Turun ja Tampereen yliopistoista julkaistuista väitöskirjoista. Niitä oli kaikkiaan 52, joista suurin osa on valmistunut Tampereen yliopistosta. Tutkimusmenetelmänä käytän diskurssianalyysia ja tarkastelun viitekehys sijoittuu sosiaalisen konstruktionismin teoriaperinteeseen (Burr 2005, 1-5). Diskurssianalyttinen tarkastelu on luonteeltaan aineistolähtöinen. Analyysi rakennetaan siis aineistosta käsin, ei taustateoriasta ja teoriasta nostettujen kysymysten pohjalta (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 154).

Tutkielma alkaa luvussa kaksi sen akateemisen kentän tarkastelusta, jossa sosiaalityön tohtoriopiskelijat tekevät väitöstutkimuksiaan. Jäsennän kenttää sosiaalityön ammatillistumisen ja tieteellistymisen näkökulmasta, yliopisto- ja tohtorikoulutusjärjestelmän uudistuksien kautta, sekä aiempien väitöstutkimusta ja

jatko-opiskelua koskevien tutkimusten pohjalta. Käytän teoriatekstissä myös joitakin saatesana-aineistosta otettuja tekstiotteita. Tällainen aineiston käyttö poikkeaa käytännöstä. Olen kuitenkin päätenyt toimimaan näin, jotta voin konkretisoida tilannetta Turun ja Tampereen sosiaalityön oppiaineissa. Tässä yhteydessä tekstiotteet eivät siis ole osa analyysia, mutta olen jättänyt niihin koodit, joilla ne yksilöidään analyysissa. Kirjain B tarkoittaa Turusta valmistunutta väitösjulkaisua ja A Tampereelta. Saatesanat on yksilöity numeroimalla ja lisäksi sitaateissa on vuosiluvut. Luvussa kolme esittelen tutkimusasetelman ja tutkimustehtävän, diskurssianalyysin metodina sekä tarkastelun sosiaaliseen konstruktionismiin sijoittuvan teoreettisen viitekehyksen. Lisäksi käsittelen tarkemmin aineiston ominaispiirteitä, aineiston analyysin sekä tutkielmaan liittyviä eettisiä kysymyksiä. Luvussa neljä esittelen aineistosta esiin nostamani diskurssit, joiden kautta sosiaalityön väitöstutkimusprosessia merkityksellistetään väitöskirjojen saatesanoissa. Lopuksi luvussa viisi esittelen tulosten yhteenvedon sekä niistä tekemiäni päätelmiä.

Näin työni johdannossa haluan myös kiittää Tampereelta ja Turusta sosiaalityöstä väitelleitä tohtoreita saatesanojen kirjoittamisesta. Kiittäessänne teitä väitöstutkimustyössä tukeneita sekä kuvatessanne tutkimustyötä mahdollistitte samalla tämän tutkielman tekemisen.

2. SOSIAALITYÖN TOHTORIKOULUTUKSEN AKATEEMINEN KENTTÄ

2.1 Sosiaalityön ammatillistuminen ja tieteellistyminen

Sosiaalityö on Suomessa eriytynyt omaksi oppialakseen suhteellisen myöhään, 1990-luvulla. Nuorena tieteenalana se on joutunut hakemaan paikkaansa ja asemaansa tieteiden joukossa (vrt. Ylijoki 1998, 11, 68-70, 76-79). Sosiaalityössä onkin problematisoitu sitä, miten se eroaa muista yhteiskuntatieteistä ja varsinkin lähitieteestään sosiaalipolitiikasta, sekä käyty tieteensisäistä keskustelua sosiaalityötieteen omasta teoriasta ja paradigmasta. (Mäntysaari & ym. 2009, 7-12; Heikkinen 2008, 44-45.) Tieteen paradigmat viitataan tiedeyhteisön jakamien uskomusten, tekniikoiden ja arvojen kokonaisuuteen, sekä sellaisiin ongelmanratkaisumalleihin, joiden kautta tieteen teoriat liittyvät tutkimuksen kohteena olevaan empiriaan ja joiden avulla opiskelijat omaksuvat oman alansa tulkintakehykset (Kuhn 1994, 56-59, 173-175). Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön läheinen yhteinen historia näkyy myös tämän tutkimuksen saatesana-aineistossa. Jo aineiston keräämisvaiheessa ilmeni, että oli huomattavan vaikeaa erottaa varhaiset sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan alan väitöskirjat toisistaan. Tätä käsittelen tarkemmin aineistoluvussa. Lisäksi monissa saatesanoissa viitataan sosiaalipolitiikan laitokseen ja sen työyhteisöön. Vuonna 2001 Turussa valmistuneen sosiaalityön väitöskirjan saatesanoissa todetaan että *”Sosiaalipolitiikka-työyhteisömme on elänyt viime vuodet dynaamista aikaa, mikä on merkinnyt itsellenikin innostavaa työympäristöä.”* (B5). Kun taas Tampereen yliopistosta 2010 valmistuneessa väitöksessä kerrotaan, että *”Väitöskirjatyöni aikana minulla on ollut ilo kuulua Tampereen yliopiston Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitoksen, sittemmin Sosiaalityön tutkimuksen laitoksen työyhteisöön”* (A34). Pari vuotta myöhemmin sosiaalityön oppiaine sijaitsi jo uudessa yksikössä

sillä ”...nyttemin Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikköä, kiitän työympäristön tarjoamisesta...” (A43, 2012). Näiden samojen vuosien aikana sosiaalityö on itsenäistynyt omaksi oppialakseen sosiaalipolitiikasta, sekä joutunut muiden tieteenalojen tavoin yliopisto-organisaation uudistuksien keskelle.

Sosiaalityö eroaa useimmista muista yhteiskunta- ja sosiaalitieteistä vahvan työelämäsuhteensa perusteella. Tutkinnon ja oppiaineen kehittyminen ovat kiinnittyneet sosiaalityön ammattikäytäntöön, jolla alalta valmistuneet pääasiallisesti toimivat (vrt. Ylijoki 1998, 107-110). Sosiaalityötiede voidaankin määritellä soveltavaksi ja käytännölliseksi tieteeeksi, jossa tieteellisen tutkimuksen suhde ammatilliseen käytäntöön on erityisen tiivis, mihin viitataan toistuvasti myös väitöstutkimusten saatesanoissa: ”*Sosiaalityön tutkimus ei olisi mitään ilman sosiaalityön asiakkaita ja käytännön ammattilaisia, jotka ovat valmiita kehittämään alaa asettumalla vuorovaikutukseen tutkijan kanssa.*” (A28, 2008) Ei ole mielekasta puhua alan koulutuksesta ja tutkimuksesta ilman ammatillista käytäntöä ja samalla ammatillisen tiedon sekä käytännön tulisi perustua tutkimukseen (Raunio 2009, 5; Heikkinen 2008, 43-44; Payne 1996, 53-55.)

Sosiaalityön ammatillinen kehitys on käynnistynyt huomattavasti aiemmin kuin sen tieteellistyminen, jo 1800-1900 -lukujen vaihteessa. Tällöin tyypillisesti naisten suorittama vapaaehtoinen hyväntekeväisyystyö alkoi vähitellen vakiintua ammatilliseksi sosiaalityöksi. (Sipilä 1989.) Huomattavan suuri enemmistö alan opiskelijoista ja ammattilaisista, sekä myös väitöstutkijoista on edelleenkin naisia. Hyvin tärkeä vaihe suomalaisen sosiaalityön ja hyvinvointivaltion muotoutumisessa sijoittuu 1940-70 -luvulle, jolloin sosiaalipalveluja luotiin, sosiaalityön ammatillisia käytäntöjä uudistettiin, ammatissa toimivien työntekijöiden määrä kasvoi ja alan korkeakoulutus tuli saataville. (Heikkinen 2008, 20; Borgman 1998, 61.) Ensimmäinen ammatillinen sosiaalityöntekijöiden koulutus oli vuonna 1942 alkanut köyhäinhoidon ja lastensuojelun työntekijöiden kaksivuotinen koulutus Helsingin Yhteiskunnallisessa korkeakoulussa (Raunio, 2009, 35; Juhila 2006, 34-35). Kaksi vuosikymmentä myöhemmin Tampereen yliopistoon perustettiin sosiaalihuollon

linja ja sosiaalityöstä kehittyi yliopistotasoinen koulutus, joka johti sosiaalihuoltajatutkintoon. Sosiaalityön tutkimus ja koulutus kiinnittyi kuitenkin aina 1990-luvulle asti sosiaalipolitiikkaan. (Raunio 2009, 36; Sipilä 1989, 58.) Nykyään sosiaalityötä voi opiskella aina tohtoriksi saakka useimmissa Suomen yliopistoissa. Myös yhteiskunnallinen vaatimus lisätä sosiaalityön koulutuspaikkoja on kasvanut, koska erityisesti kunnissa on kroonistunut pula muodollisesti pätevistä sosiaalityöntekijöistä.

Suomalaiselle sekä laajemmin pohjoismaiselle sosiaalityölle on ominaista tiivis yhteys yhteiskunnalliseen hyvinvointijärjestelmään (Raunio 2009, 18-22). Sosiaalihuollon laajentaminen sekä sosiaalipalvelujen kehittäminen 1970-1980-luvuilla vaikuttivat olennaisesti myös sosiaalityön ammatillistumiseen. (Heikkinen 2008, 20-21; Borgman 1998, 64-67.) Hyvinvointivaltion ja julkisen sektorin laajeneminen ovat johtaneet sosiaalisen huolenpidon ammatillistumiseen sekä mahdollistaneet osaltaan sosiaalityön professionalisoitumisen. Akateeminen koulutus ja tutkinto ovat muodostuneet ammatilliselle toiminnalle välttämättömiksi (esim. Heikkinen 2008, 46-47): sosiaalityö onkin nykyään soveltuvan yliopistokoulutuksen saaneen henkilön toimintaa: Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (272/2005, 3§) säättävän lain mukaan sosiaalityöntekijän tehtävät edellyttävät ylempää korkeakoulututkintoa, johon sisältyy tai jonka lisäksi on suoritettu pääaineopinnot tai pääainetta vastaavat yliopistolliset opinnot sosiaalityössä. Väitöstutkimus ja tohtorintutkinto eivät kuitenkaan ole edellytys ammatilliselle pätevyydelle, eivätkä turvaa tai oikeuta mitään tiettyä professionaalista asemaa.

Myös sosiaalityötieteen kohdalla väitöstutkimusten määrälliseen kasvuun ovat vaikuttaneet jatko-opiskelumahdollisuuksien parantuminen sekä yliopistojärjestelmän muutokset, mutta varmasti myös tieteen sisäinen pyrkimys vakiinnuttaa oppialan asema tieteiden joukossa. Akateemiselle kulttuurille on ollut luonteenomaista tutkimuksen korostaminen yliopiston muiden perustehtävien kustannuksella. Yliopisto on yksi vanhimmista julkisista organisaatioista, jonka

yhteiskunnallinen asema pohjautuu sen perustehtäviin: tieteelliseen tutkimukseen, siihen perustuvaan korkeimpaan opetukseen, sekä erilaisiin palvelu- ja asiantuntijatehtäviin (Rinne 2012, 68; Vanttaja 2010, 64; Ylijoki 1998, 34-39). Silti juuri tutkimusjulkaisut ovat yleensä ensisijaisesti mitanneet niin oppiaineen kuin työntekijän akateemista arvoa ja tutkimusjulkaisut ovat tuoneet valtaa yliopiston sisällä, toisin kuin pedagogiset ansiot (Ylijoki 1998, 35-39, 45-47). Nykyään akateemisen tutkimuksessa ovat voimistuneet tieteellisten kriteerien rinnalla myös yhteiskunnalliset intressit ja julkisesti rahoitetun yliopistotutkimuksen on kyettävä osoittamaan tutkimuksen hyödyllisyys myös muulle yhteiskunnalle. (Hakala & ym. 2003, 48-94). Samalla väitöstutkimuksen merkitys korkeimpana oppineisuuden osoituksena on muuttunut. Esimerkiksi Esko Riepulán (2009, 299) mukaan väitöksistä on muodostunut yliopistojen tutkimustoiminnan määrää ja laatua osoittavia "määräraha-indikaattoreita" ja sellaisina ne toimivat oppiaineiden työnäytteenä sekä akateemiselle maailmalle kuin sen ulkopuoliselle yhteiskunnalle.

2.2 Yliopisto- ja tohtorikoulutusjärjestelmän uudistaminen

Suomalaiseen yliopistolaitokseen on kohdistunut viime vuosikymmenien aikana useita huomattavia rakenteellisia, rahoituksellisia ja ideologisia muutoksia (esim. Vanttaja 2010, 9-11). Yliopistojärjestelmän uudistuksilla ja uudella tulosjohtamisen mallilla on pyritty yliopistojen itsenäisen päätösvallan kasvuun, byrokratian vähentämiseen ja tutkimuksen lisäämiseen, sekä valtion roolin vähentämiseen yliopiston rahoituksessa. Jo vuonna 1986 tehtiin periaatepäätös siitä, että yliopistojen resursointi tulisi perustua niiden mitattuun tuloksellisuuteen. Tämä on tarkoittanut asteittaista siirtymistä pois aiemmasta osin korvamerkitystä budjettirahoituksesta ja asettanut yliopistot velvollisiksi seuraamaan sekä arvioimaan opetuksensa ja tutkimuksensa vaikuttavuutta. (Hakala & ym. 2003, 40-41.) Erityisesti vuoden 2010 alussa voimaan tullut uusi yliopistolaki muutti yliopistojen asemaa ja niiden rahoituspohjaa. Uusi laki turvaa yliopistoille taloudellisen ja hallinnollisen autonomian vähentäen samalla valtion roolia

yliopistojen rahoittamisessa (Yliopistolaki 1.1.2010, 558/2009.)

Yliopistouudistukset perustuvat laajempiin yhteiskunnan ja talousrakenteen muutoksiin. Uuden julkishallinnon (new public management) periaatteiden mukaan valtion yliopiston tulisi vastata informaatioyhteiskunnan innovaatiotarpeisiin ja olla tulostavasti, tehokas sekä kansainvälinen. Toisaalta opetusministeriö kuitenkin ohjaa voimakkaasti yliopistojen toimintaa taloudellisten kannustimien ja sanktioiden avulla. (Rinne & ym. 2012, 28, 42-50; Vanttaja 2010, 21-27; Hakala & ym. 2003, 5, 39-48.) Uutta yliopistolakia ja se turvaamaa autonomiaa onkin voimakkaasti kritisoitu sen näennäisyydestä ja vanhan sivistysyliopiston tuhoamisesta (esim. Rinne & ym. 2012, 104, 116; Jakonen & Tilli 2011; Vanttaja 2010, 179, Sipilä 2007, 187).

Suomalaisen tiede- ja korkeakoulupolitiikan tärkeäksi alueeksi on muodostunut tohtorikoulutus ja sen kehittäminen: virallisina tavoitteina ovat olleet koulutuksen ja ohjauksen tehostaminen, liikkuvuuden lisääminen kansainvälisesti sekä tieteenalojen välillä, sekä tohtorien työelämän valmiuksien vahvistaminen (Hiltunen ja Pasanen 2006, 13-16). Käytännössä väitösmäärien huomattavaan kasvuun ovat vaikuttaneet tutkimusrahoituksen muutokset ja kilpailun lisääminen niiden jakoperusteissa, sekä erityisesti yliopistojen tulosohtausjärjestelmän perustaminen ja tutkijakoulujärjestelmän luominen (Hakala & ym. 2003, 33-38). Samalla ne ovat toki vaikuttaneet myös itse väitöstutkimusprosessiin, jatko-opiskelumahdollisuuksiin kuin tutkimustyöympäristöönkin.

Yliopistoja ohjataan tulosohtausjärjestelmän kautta varmistamaan, että jatko-opiskelijoiden määrä pysyy korkeana ja tohtoriksi vuosittain valmistuvien määrä kasvaa (Hiltunen ja Pasanen 2006, 14-16). Tohtoritutkinnot ovat olleet tehokkain tapa turvata instituution jo olemassa oleva rahoitus sekä saada sitä jopa hieman lisää. (Vanttaja 2010, 56; Sipilä 2007, 111-112; Hakala & ym. 2003, 39-47; Hakala 2005). Samasta syystä yliopistojen kannattaa kiinnittää tietenkin huomiota myös tohtorikoulutettaviensa opintojen etenemiseen ja tutkintojen valmistumiseen

aikataulussa. Tulosohjatun yliopiston intresseissä ei ole enää turvata koulutusmahdollisuuksia jatko-opiskelijoille, joiden tavoitteena on kirjoittaa väitöstutkimuksensa harrastusluonteisesti tai elämäntyönä, joka valmistuu mahdollisesti vuosikymmenten aikana. Toisaalta tohtorintutkinto itsessään – vaikka sitten myöhemmällä iällä – ei ehkä aiemminkaan ole ollut yksiselitteisen arvostettava akateemisena saavutuksena ja akateemisen yhteisön jäsenyytenä, ainakaan tohtorikoulutettavan uranäkökulmien kannalta tai kaikkien tieteenalojen piirissä. Yli kolmekymmentävuotiaat väittelijät voidaan myös nähdä tilastoestetiikkaa heikentävänä tekijänä. (Hintikka 2010, 13; Peura 2008, 37; Huhtaniemi 1999, 14-15.) Toisaalta monilla aloilla, kuten sosiaalityössä, on hyvin harvinaista väitellä alle 30 -vuotiaana.

Perinteisen tohtorikoulutuksen rinnalle perustettiin vuonna 1995 tutkijakoulujärjestelmä. Sen tavoitteena on ollut mahdollistaa useammalle jatko-opiskelijalle päätoiminen ja palkallinen opiskelu ja sitä kautta tohtorikoulutuksen laadun parantaminen, sekä lyhentää väitöskirjatyöhön käytettävää aikaa ja madaltaa väittelyikää. Tutkijakoulujärjestelmää on tämän jälkeen toistuvasti laajennettu ja tohtorikoulutuspaikkoja on lisätty, joten määrälliset tohtoritavoitteet ovat kasvaneet (Vanttaja, 2010, 55-58; Hiltunen & Pasanen 2006, 14-16). Toisaalta tutkijakoulut ovat olleet varsin heterogeeninen joukko, johon kuulumisen on voinut tarkoittaa opiskelijalle niin tiivistä ja ohjattua opiskelua kuin harvakseltaan toteutuvia seminaareja. (Hakala 2005, 111-112.) Opetusministeriö siirsi 2008 tutkijapaikkoja koskevan päätöksen teon ja järjestelmän kehittämisvastuun ensin Suomen Akatemialle, josta se vuoden 2014 alussa siirrettiin yliopistojen vastuulle. Nyt kaikkien tohtoriopiskelijoiden on kuuluttava johonkin tutkijakouluun tai oman alan tohtoriohjelmaan.

Uudistukset ovat vaikuttaneet koko akateemiseen yhteisöön, niin tutkimus- opetus- ja hallintotyöhön, kuin opiskeluun. Niiden seurauksena opiskelijamäärät ovat kaksinkertaistuneet, projektitutkijoiden ja hallintohenkilökunnan määrä on kasvanut, kun taas opetushenkilökunnan määrä on pysynyt ennallaan. Kilpailu

tutkimusrahoituksessa on kiristynyt ja tutkijoiden työajasta merkittävä osuus menee tutkimusrahoituksen hankintaan. (Vanttaja 2010, 9; Hakala & ym. 2003, 42). Jatko-opiskelijoiden määrän kasvaessa myös henkilökunnan ja professorien työmäärä on kasvanut ohjaustöiden ja tutkimusryhmien rahoituksen hankinnan myötä (Sipilä 2007, 39-40). Tämä asia ei juuri nouse esiin tutkimuksen aineistossa. Vain harvakseltaan ohjaajia kiitetään ”lukemattomista apurahalausunnoista” kaiken muun ohjauksen, kannustuksen ja sitoutuneisuuden lisäksi.

Akateemiselle työyhteisölle uudistukset ovat merkinneet kilpailun, työmäärän ja epävarmuuden lisääntymistä. Myös uudenlaisen hierarkian on koettu kasvaneen työntekijäryhmien välillä, esimerkiksi vakinaisten ja pätkätyötä tekevien kesken tai nais- ja miesvaltaisten alojen tutkimusrahoituksen erojen kautta (Rinne & ym. 2012, 342; Aittola ja Ylijoki 2005, 9). Kaikesta huolimatta akateeminen työ koetaan yhä edelleen merkityksellisenä, antoisana ja autonomisena, vaikka työskentelyolosuhteet ovatkin aiemmasta heikentyneet (Rinne & ym. 2012 341-351; Mäntylä & Päiviö 2005, 41-66). Yliopistotyön monimuotoisuus, työsuhteiden projektiluontoisuus, mutta myös työyhteisön yhteenkuuluvuus ja tutkimustyön antoisuus on luettavissa myös tarkastelun saatesana-aineistossa: *“During this study I have worked in different posts, or sometimes without a post, in the Social Policy and Social Work, Social Work Research, and Pori departments of the University of Tampere. My work mates have supported me with their leaning, contacts, as well as making the study practically possible, including allowing me to use their rooms and computers, and helping me over technical and other problems.”* (A35, 2010)

2.3 Menestyksellisen väitöstutkimusprosessin edellytykset

Akateeminen tutkimus voidaan käsittää eri tavoin. Omaksuttu näkemys vaikuttaa siihen, miten oma tutkijana olemisen sekä siinä kehittyminen koetaan. Angela Brewin (2001, 276-282) tarkastelussa yliopistotutkijat kuvailivat ja perustelivat

tutkimustyötään usealla eri tavalla, jotka myös heijastelivat laajemmin heidän käsityksiään tieteellisestä tutkimuksesta. Osa tutkijoista painotti tutkimustyön välineellistä arvoa ja korosti sen lopputuloksia. Tällöin tutkimus kuvailtiin kaupankäyntinä, jossa löydetty tulokset, julkaisut ja sosiaaliset verkostot olivat vaihdettavissa henkilökohtaiseen tunnustukseen ja muihin palkkioihin. Toinen tapa tarkastella tutkimusta on korostaa itse prosessia, tarkasteltavan ilmiön syvempää ymmärrystä ja omaa oppimisprosessia, jopa henkilökohtaista kasvua. Tällöin tutkimus matkan tekemisenä oli tärkeintä ja sen varsinainen päämäärä – eivät lopputulokset (Mt.) Gerlese S. Åkerlindin (2008, 25-30) tarkastelussa tutkijoiden käsitykset akateemisesta tutkimuksesta sekä tutkijana olemisesta voitiin määritellä liukumona neljän kategorian välillä. Jatkumon toisessa päässä korostettiin tutkijan ammatillista rooliaan ja tutkimustyötä ulkopuolisiin vaatimuksiin vastaamisena. Toisessa ulottuvuudessa taas korostui tutkijan tehtävä suuremman muutoksen mahdollistajana ja tutkimustyö kontribuutiona oman tieteenalan kehittymiseen tai tietylle sosiaaliselle ryhmälle. Näiden väliin sijoittuneet tulkinnat tutkimustyöstä korostivat sen välineellistä merkitystä akateemisen tunnustuksen saavuttamisena ja toisaalta tutkimuksen itseisarvoa itseä kiinnostavan aiheen tutkimisena. (Mt. 25-28.)

Suomalaiset tohtorikoulutettavat ovat 2000-luvulla kuvailleet väitöstutkimustaan ensisijaisesti henkilökohtaisena oppimisprosessina ja suurin osa on perustellut tutkimustaan henkilökohtaisella kiinnostuksellaan aihealueeseen. Toisaalta opiskelijat kokevat tutkimustyön myös vastaavan erilaisiin ulkoisiin odotuksiin tai vaatimuksiin. Osa opiskelijoista näkee tutkimuksen tekemisen henkilökohtaisten meriittien hankkimisena, sekä toisaalta kontribuution tekemisenä omalle tieteenalalle. (Stubb 2012; Hiltunen & Pasanen 2006.) Opiskelijat arvioivat tohtorintutkimuksen auttavan myös tutkijan-, opettajan tai muun alan asiantuntijauralla etenemisessä. Monet haaveilivatkin tulevaisuudessa tutkijan urasta, joskin yhteiskuntatieteilijät pitivät tämän haaveen toteutumista epätodennäköisenä (Hiltunen & Pasanen 2006). Opiskelijoiden käsitykset olivat Jenni Stubbin (2012) tutkimuksessa jossain määrin yhteydessä tieteenalaan: lääketieteen

tohtoriopiskelijat kuvasivat tutkimustyötä useammin erilaisiin vaatimuksiin vastaamisena kuin muut. Sen sijaan luonnontieteilijöiden ja käyttäytymistieteilijöiden kuvauksissa korostui tutkimuksen näkeminen henkilökohtaisena oppimispolkuna.

Toisaalta väitöstutkimuksen tekeminen on prosessina paljon muutakin kuin akateemiseen tutkintoon johtavaa taitojen ja tietojen saavuttamista. Se on myös emotionaalinen prosessi, jonka aikana jatko-opiskelija joko kykenee sitoutumaan tutkimustyöhön mielekkäällä tavalla tai sitten vieraantuu siitä. Väitöstutkimustyö on monella tavalla kuormittavaa ja aiheuttaa stressiä ja ahdistusta, sekä kokemuksia omasta riittämättömyydestä. Se edellyttää huomattavan määrän työtä, sekä jatkuvan arvioinnin vastaanottamista. Useimmat jatko-opiskelijat joutuvat myös toistuvasti sietämään tutkimusrahoitukseen liittyvää epävarmuutta. Väitösprosessiin väistämättä kuuluvien negatiivisten tunteiden käsittelemisessä auttavat tutkimustyön koettu mielekkyys, sekä jatko-opiskelijan motivaatio ja kokemus omasta kyvystä suoriutua tutkimustyön haasteista. Jatko-opintoja ja tutkimusta kohtaan koettu kiinnostus ja innostus vahvistavat opiskelijan sitoutumista tutkimustyöhön ja ehkäisevät keskeyttämistä (Stubb 2012, 12-14; Mäkinen & al. 2004.)

Usein väitöstutkimusprosessi jää myös kesken. Tohtorikoulutettavan akateeminen kyvykkyys tai sitoutuminen tutkimustyöhön eivät yksinään riitä väitöstutkimuksen onnistumiseen. Siihen vaikuttavat useat muut asiat samanaikaisesti, kuten ohjaussuhteen laatu, sekä varsinkin jatko-opiskelijan osallisuuden kokemus oman oppiaineen akateemisessa yhteisössä, opiskelijan sosiaalistuminen omaan oppiaineeseen sekä vertaissuhteet. Väitöstutkimuksen tekeminen yksin on keskeinen syy opintojen keskeytymiseen. (Soini & ym. 2008, 17; Gardner 2008; Gardner 2007; Mäkinen & al. 2004; Golde 2000) Onnistuneen väitöstutkimusprosessin taustalla on tohtoritutkijan hyvä vuorovaikutussuhde akateemisen ympäristönsä sekä vertaistensa kanssa, eli opiskelijan kokemus siitä, että hän kuuluu yhteisöön, sopii joukkoon ja tulee arvostetuksi siinä. Tavoitteellinen

jatko-opintotyön tekeminen on mahdollista silloin, kun opiskelija kykenee omaksumaan akateemisen yhteisön kulttuuriset käytännöt, joita tarvitaan yhteisön täysivaltaisen jäsenyyden saavuttamisessa. (Stubb 2012, 3-5; Gardner 2008.)

Ohjaajan kannustava ja ohjaava suhtautuminen jatko-opiskelijoihin tukee väitöstutkimuksen valmistumista (Hakanen & ym. 2006). Hyvässä ohjaussuhteessa ohjaaja on tavoitettavissa ja kykenee käyttämään työskentelyyn riittävästi aikaa. Tohtorikoulutettavan kokemus ohjaajan sitoutumisesta työskentelyyn sekä myös huolenpidosta ovat tärkeitä (Golde 2000, 18-19.) Kaarina Määtän (2009, 265-267) mukaan toimiva ohjaussuhde edellyttää ohjaajalta sisällöllistä asiantuntijuutta ja kokonaisrakenteen hahmotuskykyä, myönteisen kannustavaa ohjauskäytäntöä ja persoonallisuutta, sitoutumista ohjaamiseen, sekä tieteellisen tutkimuksen laadun varmistamista. Samalla tavoin väitöskirjan valmistuminen edellyttää toki myös jatko-opiskelijalta sitoutumista ja kyvykkyyttä väitöskirjatyöhön, kykyä perehtyä väitöstutkimuksen aihepiiriin, nojautumista tieteellisen laadun varmistukseen sekä myönteistä ja arvostavaa työskentelytapaa, pitkäjännitteisyyttä ja lahjakkuutta. (Mt.) Myös tutkimuksen saatesana-aineistossa tulee selvästi esiin tohtorikoulutettavien kokemus ohjaussuhteen keskeisestä merkityksestä väitöstutkimusprosessissa. Ohjaajan kiittäminen ja ohjaussuhteen kuvaukset saavat huomattavan määrän rivejä tutkimusaineistoni saatesanoissa. Yksistään ne olisivat riittäneet yhden (tai ehkä useammankin) tutkimuksen aineistoksi.

3. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

3.1. *Tutkimustehtävä*

Tutkimustehtävänä on tarkastella väitöstutkimusprosessille annettuja merkityksiä sosiaalityön väitöskirjojen saatesanoissa. Tulevat tohtorit tuovat tutkimustensa saatesanoissa esiin toisaalta henkilökohtaisia näkemyksiään ja arvioitaan omasta väitöstutkimusprosessistaan (vrt. Määttä 2009, 14), mutta samalla väistämättä myös laajemmin yhteiskunnassa ja akateemisessa kulttuurissa vallitsevia arvoja ja jäsennostapoja (vrt. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 18). Tarkastelemalla sitä, millä tavoin väitöstutkimusprosessia saatesanoissa kuvataan, voidaan tavoittaa laajempi kuva myös siitä, miten väitöstutkimusprosessi akateemisessa kulttuurissa nähdään.

Tarkastelun kohteena on, millä tavoin saatesanoissa kuvataan väitöstutkimusta prosessina, eli **miten sosiaalityön väitösprosessi merkityksellistetään väitöskirjojen saatesanoissa**. Etsin aineistosta diskursseja, joiden kautta väitöstutkimusprosessi tulee kuvatuksi ja merkityksellistetyksi. Lisäksi tarkastelen subjektiposition rakentumista näissä diskursseissa.

Tarkastelun metodina käytän diskurssianalyysia. Analyysi on perusasetelmiltaan aineistolähtöinen. Diskurssintutkimuksen kiinnostuksen kohteena on miten erilaisia todellisuuden kuvauksia pyritään oikeuttamaan sekä saamaan näyttämään itsestäänselviltä, ja millaisia vaihtoehtoisia kuvauksia ne silloin heikentävät. Näin voidaan arvioida erilaisten todellisuuden kuvausten painoarvoa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13.) Tarkastelun kohteena eivät siis ole yksittäisen jatko-opiskelijan tajunnan sisäiset prosessit tai eri kuvausten totuudenmukaisuus, eikä niitä myöskään voida tutkia diskurssianalyttisin keinoin.

3.2. Diskurssianalyysi ja sosiaalinen konstruktionismi metodologisena viitekehyksenä

Diskurssin käsitteellä viitataan kielenkäyttöön sosiaalisena ja inhimillisenä toimintana ja tekoina, jolla on erilaisia seuraamuksia. Kieltä käyttämällä kuvataan maailman ilmiöitä ja samalla myös annetaan niille merkityksiä, joilla on reaalisia vaikutuksia koetussa todellisuudessa. (Burr 2005, 46-47; Lehtonen 1996, 30.) Tällainen ilmiöiden merkityksellistäminen tapahtuu aina vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa, sekä jostakin näkökulmasta tarkasteltuna. Diskurssi on merkitysten organisoimista ja kiteyttämistä sellaisella tavalla, jossa jotkin asiat nostetaan selkeämmin esiin kuin toiset. Samalla myös jotain jätetään huomiotta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 22-27.) Diskurssianalyysin tarkastelukulmasta kieli on erottelujen systeemi, jossa sanojen merkitykset rakentuvat suhteessa toisiinsa. Se tarkoittaa samalla, että näitä erilaisia merkitysjärjestelmiä on useita ja ne ovat luonteeltaan toiminnallisia siinä mielessä, että ne uusiutuvat (sekä pysyvät voimassa) ja rakentuvat kun kieltä käytetään. Samalla nämä merkitysjärjestelmät, eli diskurssit, ovat kuitenkin riittävän vakiintuneita ja eri vuorovaikutustilanteissa toistuvia tapoja kuvata ja merkityksellistää maailman ilmiöitä, jotta ne ovat yhteisesti ymmärrettäviä ja tunnistettavia. Kun erilaisia käsitteitä käytetään, perusoletuksena on, että muutkin ymmärtävät mistä on puhe. (Jokinen & Juhila 1999, 67-71; Lehtonen 1996, 31-33.)

Diskurssien analysoiminen sekä sosiaalisen konstruktionismin teoria kulkevat rinnakkain siten, että diskurssianalyttinen tarkastelutapa sijoittuu sosiaalisen konstruktionismin teoriaperinteeseen (Burr 2005, 1-5). Myös tämän tarkastelun viitekehys ja lähtökohdat ovat sosiaalisessa konstruktionismissa ja siihen perustuvassa kielikäsitteyksessä. Sen sisältämän perusolettaman mukaan emme voi tavoittaa todellisuutta suoraan, sellaisenaan tai ”puhtaana”. Sen sijaan voimme lähestyä kokemiamme ja havaitsemiamme todellisuuden ilmiöitä vain kulttuurisesti

ja kielellisesti mahdollisten merkitysten kautta. Todellisuus on mahdollista havaita vain jostakin näkökulmasta nähtynä, sekä samalla nimettynä ja merkityksellistettynä. Tämä eroaa sellaisesta realistisesta kielikäsitteestä, jossa kieli ymmärretään todellisuuden peilikuvaksi, välineeksi saada tietoa kielestä riippumattomista tosiasioista, ja joka heijastaa maailmasta kirkkaan objektiivisia kuvia. (Jokinen 1999, 39; Lehtonen 1996, 29-30.)

Sosiaalisessa konstruktionismissa kieli käsitetään siis osaksi inhimillistä todellisuutta. Ilmiöiden kuvaukset eivät kuvaa kohdetta sellaisenaan, vaan ne muodostavat aktiivisesti jonkinlaista kuvaa ja versiota asioista. Voidaan ajatella, että kieli on ihmisen biologinen keino tarttua ja eritellä todellisuuden ilmiöitä ja merkityksellistää kokemaansa todellisuutta yhdessä muiden kanssa. Samalla se on myös inhimillistä tietoisuutta ja olemassa oloa maailmassa. Kielen sosiaalista todellisuutta rakentava luonne tarkoittaa, ettei merkitys tarkoita tapahtuneen tai todellisuuden toisintamista, vaan se on diskursiivisen toiminnan tulos. (Burr 2005, 46; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 25.) Diskurssien tarkastelun lähtökohtana on, että jokainen asian tai ilmiön kuvaus olisi voinut olla rakenteeltaan ja sisällöltään myös toisenlainen. (Potter 1996, 97.)

Diskurssianalyysi on luonteeltaan enemmän teoreettinen viitekehys kielenkäytön tarkasteluun, kuin tiukasti rajattu tutkimusmenetelmä. Diskurssianalyysillä tarkoitetaan kielen käytön sekä muun merkityksiä välittävän toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä, esimerkiksi väitöskirjojen saatesanoissa. Diskurssianalyysissä vastataan *miten* -kysymyksiin: tarkastelussa etsitään tekstin merkityksen sijaan sitä, miten merkityksiä tuotetaan sosiaalisessa toiminnassa. (Suoninen 1999, 18-20.) Samalla diskurssitutkimus edellyttää, että tutkitaan kieltä käytössä ja että kielenkäyttöä tarkastellaan sosiaalisena toimintana, joka tapahtuu jossakin kontekstissa (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 20, 28; Jokinen 1999, 54). Kieli ei siis ole objektiivinen todellisuudenkuva, mutta se ei myöskään ole riippumaton ei-kielellisestä ympäristöstään. Diskurssi ulottuu jatkumona tilannekohtaisesta

kielenkäytöstä vuorovaikutustilanteessa sen laajempaan yhteiskunnalliseen ja historialliseen kontekstiin. Kielelliset ilmiöt ja sen laajempi konteksti voidaan hahmottaa samanaikaisesti läsnä olevina. Diskurssin analyysissa voidaan tarkastella, millä tavoin kielellisessä todellisuudessa näkyvät laajemmat yhteiskunnalliset, historialliset tai taloudelliset prosessit ja ilmiöt. Vastaavasti diskurssin tutkimuksessa voidaan tarkastella, miten laajemmat prosessit taloudessa, yhteiskunnassa tai yliopisto-organisaatiossa esitetään ja merkityksellistetään kielenkäytössä. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 28-37; Jokinen 1999). Ymmärrän saatesanat vakiintuneena käytäntönä ja genrenä. Sosiaalityön väitöstutkimusprosessin merkityksellistämistä tarkastelen siinä edellisessä luvussa esittelemässäni akateemisen kentän kontekstissa, jossa alan tohtorikoulutettavat laativat väitöstutkimuksiaan.

Tarkastelen analyysissani myös sitä, millaisia subjektipositioita eri diskursseissa rakentuu. Muiden merkitysten tavoin myös minän merkitykset rakentuvat diskursiivisesti. Merkityssysteemeissä tuotetaan toimijan identiteettiä sekä merkityksiä itsestä, muista ja näiden välisistä suhteista. Identiteetit eivät ole luonteeltaan synnynnäisiä ja ikuisia, vaan ne rakentuvat arjen konteksteissa. Kielenkäytössä identiteettejä rakennetaan, muutetaan ja haastetaan siten, että yksilössä kamppailevat samanaikaisesti useat erilaiset identiteetit eri tilanteissa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 63-65.) Diskurssianalyysissa käytetään usein subjektiposition käsitettä kuvaamaan tietyissä sosiaalisissa käytännöissä ja kontekstissa rakentuvaa identiteettiä. Subjektiposition käsitteessä kuitenkin painotetaan merkityssysteemin valtaa määrittää tai mahdollistaa ihmiselle tietty asemointi suhteessa siinä kuvattuun todellisuuden versioon. Omaksumalla tietty subjektipositio diskurssissa voidaan tarkastella tuon näkökulman kautta todellisuutta ja itseä siinä todellisuudessa. Tämä taas mahdollistaa tiettyjen attribuuttien ja toimintatapojen liittämisen omaksuttuun subjektipositioon. (Burr 2005, 111-115, 124; Jokinen & Juhila 1999, 68.)

Diskurssianalyttisessä tarkastelussa ei olla kiinnostuneita siitä, mikä kuvaus on

totuudellisin, vaan tarkastelu kohdistuu erilaisten versioiden painoarvoon: millaiset merkitykset ovat vallalla ja millaiset versiot haastavat niitä (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 13; Lehtonen 1996, 25) sekä millä tavoin yleisöä vakuutetaan kuvauksen pätevydestä ja totuudellisuudesta sekä suostutellaan kuvauksen puolelle. Retoriikaksi ymmärretään pyrkimys vakuuttaa kielenkäytön keinoin yleisö jonkin argumentin pätevydestä, sekä pyrkimys saada yleisö sitoutumaan siihen. Retoriikka on suostuttelevaa ja argumentatiivista kommunikaatiota ja siten väistämätön osa kaikkea kielenkäyttöä: kirjoitettua ja puhuttua, niin arkista keskustelua kuin muodollista poliittista puhetta. Retorisilla keinoilla – kielikuvilla, metaforilla, rinnastuksilla, ilmaisujen värikylläisyydellä tai niukkuudella – tuotetaan argumentin uskottavuutta ja pätevyyttä. (Kakkuri-Knuuttila 2003, 233-234; Jokinen 1999, 46-47.)

Ilmiöiden nimeäminen ja luokittelu (*kategorisointi*) on keskeinen ominaisuus kaikissa kuvauksissa ja samalla retorinen strategia totuudellisuuden tuottamisessa. Nimeämällä maailman ilmiöitä samalla myös luokittelemme ja erottelemme niitä toisistaan; luokittelu esittää kohteensa aina jonkinlaisena erotuksena jostakin muusta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 71-72.) Kuvauksen luonteeseen kuuluu, että se tosiasiallisesti tai ainakin potentiaalisesti vastustaa useita toisenlaisia versioita asiasta. Siten todellisuuden kuvauksia voidaan tarkastella myös retorisin keinoina. (Potter 1996, 106-107.) Tämä tarkastelu ei ole luonteeltaan varsinaisesti retorinen analyysi, mutta analyysissa tarkastellaan myös sitä, miten lukijayleisöä vakuutetaan ja suostutellaan kuvauksen puolelle.

3.3 Aineisto ja sen ominaispiirteet

Aineisto koostuu Tampereen ja Turun yliopistoissa valmistuneiden sosiaalityön väitöskirjojen saatesanoista. Tarkastelussa ovat mukana kaikki näissä oppiaineissa valmistuneet väitöskirjat vuoteen 2014 asti. Yhteensä väitöksiä on 52, joista pieni osa on englanninkielisiä. Osassa saatesanoissa oli käytetty myös ruotsia ja

yhdessä italiaa. Oman kielitaitoni rajoissa oli mahdollista lukea kaikki tekstit. Tutkimustekstissä käytetyissä aineisto-otteissa on suomen lisäksi englanninkielisiä tekstejä. Tekstiotteet on valittu analyysin perusteella, ei kielen.

Aineiston keruun rajasin alunperin kahden yliopiston sosiaalityön tohtoritutkimuksiin, jotta aineiston koko pysyisi hallittavana pro gradu -tutkielman laajuista työtä ajatellen. Tampereella opiskelevana ja Turussa asuvana näiden kaupunkien yliopistojen valinta oli luontevaa aineiston saatavuuden kannalta. Lisäksi olen itse opiskellut molemmissa yliopistoissa ja ne ovat sitä kautta minulle myös tuttuja. Tarkastelluista väitöksistä 45 on valmistunut Tampereen yliopistosta ja seitsemän Turusta. Olin ennakkoinut oppiaineiden julkaisumäärän eroavan toisistaan, joskaan en näin paljon. Suuri ero julkaisumäärissä saattaa johtua siitä, että Tampereen oppiaine on selkeästi suurempi ja se on myös Suomen ensimmäinen sosiaalityöntekijöiden korkeakoulutuksen taho, jossa alan tutkimus on jo hyvin vakiintunutta. Turussa sosiaalityö on eriytynyt sosiaalipolitiikasta vuonna 2000, mutta nämä oppiaineet ovat edelleen hyvin tiivisti yhdessä Turun yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan sosiaalitieteiden laitoksella. Tutkimuksella ei kuitenkaan ole tilastollisesti vertailevaa tehtävää, joten aineiston jakauma ei vaikuta tarkastelun luotettavuuteen.

Tiedot väitöskirjajulkaisuista keräsin Tampereen sosiaalityön oppiaineen ja Turun yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan sivuilta, sekä kirjaston tietokannoista. Olen huomionnut väitöskirjat siltä lähtien, kun kyseiset oppiaineet ovat aloittaneet toimintansa. Turun osalta tämä tarkoittaa vuodesta 2000 lähtien ja Tampereen kohdalla vuodesta 1991. Tätä vanhemmat sosiaalityön alaan ymmärrettävät väitöstutkimukset on rajattu tarkastelusta lopulta kokonaan pois, koska niitä kaikkia ei ollut mahdollista tunnistaa kattavasti. Ongelmana vanhemman aineiston keräämisessä oli nimenomaan sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan väitöskirjojen erottaminen toisistaan. Kootessani aineistoa ilmeni, ettei Turun yliopiston sosiaalityön yksikön omilla kotisivuilla ollut lainkaan tutkimusjulkaisuluetteloja (12/2014 mennessä), vaan yhteiset julkaisuluettelot olivat sosiaalipolitiikan yksikön

sivuilla, eikä näiden väitösjulkaisuja eroteltu toisistaan. Janus-lehdessä opinnäytteiden tiedot on julkaistu vain 1990 -luvun puoliväliin saakka ja luettelointi on toteutettu silloisten laitosjakojen mukaisesti, jolloin sosiaalityön ja -politiikan väitöstutkimuksia ei ole eroteltu toisistaan. Koska vanhempien väitöskirjojen osalta tätä tarvitsemaani erottelua ei ole tehty myöskään kirjaston tietokannassa, edes kirjaston informaatikko ei kyennyt asiassa auttamaan. Lopulta päädyin rajaamaan tarkastelusta pois kaikki varhaiset sosiaalityön alaan katsottavat väitöstutkimukset, myös ne klassikoiksi muodostuneet, kuten Lasse Murron tutkimuksen asunnottomien alkoholistien elinolosuhteista.

Useimmat Tampereen yliopistossa 2000-luvulla valmistuneet väitöstyöt ovat saatavilla verkkojulkaisuna kirjaston tietokannasta, mutta Turussa näin ei ollut. Osa väitöskirjoista on kuitenkin julkaistu verkkojulkaisuna muualla. Muu aineisto on ollut saatavilla painettuna julkaisuna.

Kaikissa tarkasteluun otetuissa väitöstöissä on ollut saate- tai kiitossanat, eikä käytännöstä ole juuri poikettu: yhdessä väitöskirjassa oli pelkät kiitokset sekä sitaatti toisesta teoksesta. Tekstit on otsikoitu usealla eri tavalla: Acknowledgements, Aika kiitoksille, Aluksi, Alkusanat, Esipuhe, Esipuhe ja kiitokset, Kiitokseni, Kiitokset, Kiitos, Kiitosten paikka, Lukijalle, Preface, Preface and Acknowledgement, Saatesanat, Saatteeksi. Selvästi suosituin otsikointi oli ”Kiitokset” ja runsas puolet kiitteli jollakin tavalla otsikossa. Kutsun näitä kiitostekstejä kuitenkin saatesanoiksi, sillä tekstit kuvailevat ja taustoittavat lukijayleisölle laajemminkin tohtoroitumisprosessin vaiheita ja tunnelmia. Kaikissa saatesanoissa ei myöskään kiitellä samalla tavoin, vaan sävy on toteavampi. En ole halunnut sulkea tarkastelusta pois saatesanatekstejä tyyllisten erojen pohjalta.

Saatesanat muodostavat tekstinä oman tunnistettavan lajityypinsä, joiden kirjoittamista sääntelevät epäviralliset normit: valmiita ohjeita saatesanojen sisällöstä, rakenteesta tai niiden välttämättömyydestä ei ole olemassa. Väitöskirjan lukija osaa kuitenkin odottaa, että tutkimuksesta löytyvät saatesanat ja että ne

sijaitsevat julkaisun ensimmäisillä sivuilla, eivät esimerkiksi keskellä tutkimustekstiä tai sen alaviitteissä. Lukijalla on myös odotuksia saatesanojen kiitoksia ja tutkimusprosessia kuvailevasta sisällöstä, niiden henkilökohtaisuudesta sekä siitä, ettei niissä käsitellä varsinaisia tutkimustuloksia tai metodologisia valintoja. Diskurssintutkimuksessa käytetään genren käsitettä, kun tarkoitetaan tällaista suhteellisen vakiintunutta ja tunnistettavaa kielellisen ja sosiaalisen toiminnan yhteenliittymää. Genressä, eli tekstilajissa tiivistyy tyypillinen tapa toimia jossakin asiayhteydessä ja se kertoo systemaattisista tavoista jäsentää sosiaalista toimintaa kielenkäytön näkökulmasta (Pietikäinen ja Mäntynen 2009, 80-82; Heikkinen 2000, 66; Lehtonen 1996, 182-185.) Genre vaikuttaa siihen, miten kielenkäyttöä muotoillaan, mitä odotamme kielenkäytöltä ja miten sitä tulkitsemme. Suhtaudumme eri tavoin esimerkiksi asunnon myynti-ilmoitukseen kuin vitsiin, tai tieteellisen tutkimuksen saatesanoihin. Genren sisällä voidaan käyttää kuitenkin lukuisia erilaisia diskursseja, joilla merkityksellistetään esimerkiksi väitöskirjaprosessia. Tässä tutkielmassa tarkastelu kohdistuu näihin saatesanagenressä käytettyihin diskursseihin.

Tekstilajina saatesanojen keskeinen sisältö on kiitollisuuden ilmaiseminen. Kiittäminen on kaikkien tutkielmassa tarkasteltujen saatesanojen keskeinen osa ja toisinaan tekstien ainoa sisältö. Pelkistetyimmillään kiitos on esitetty eräässä väitöskirjassa sivun alalaidassa: *“Kiitos Jorma Sipilälle, Matti Kortteiselle ja Raija Julkuselle”* (A12, 1999). Tyypillisesti kiittäminen on kuitenkin huomattavasti monisanaisempaa ja erittelevämpää. Saatesanoissa myös tuodaan esiin tietoisuus niihin liittyvästä kiittämisen käytännöstä. Tähän käytäntöön otetaan kantaa ja sitä kommentoidaan, sekä samalla perustellaan omien kiitosten aitoutta yleisölle tekemällä eroa tavanmukaisten ja nyt esitettyjen kiitosten välille. Samalla otetaan kantaa myös siihen, miksi kiittämisen käytäntö sellaisenaan on perusteltu. *“Väitöskirjojen alussa on tapana kiittää matkassa mukana olleita enkä aio poiketa tästä käytännöstä. Perustelu sille on yksinkertainen. Väitökseen päätyvä tutkimusmatkaa ei voi tehdä yksin, vaan mukana on koko ajan kanssamatkaaajia – erilaisissa rooleissa, eri paikoissa ja eri pituisia taipaleita edeten. Mutta aina on.*

Päätepisteen saavuttamisesta on siksi syytä antaa kiitosta myös kanssamatkaajille.” (A40, 2011) Lisäksi saatesanoille on ominaista väitöstutkimusprosessin tarkastelu takautuvasti valmiin tutkimuksen näkökulmasta. Usein tämä taaksepäin avautuva tarkastelu ylittää aina tohtorikoulutettavan lapsuuteen sekä lapsuuden kotiin saakka.

3.4 Aineiston analyysi

Tutkimusmenetelmänä käytän diskurssianalyysia. Diskurssien analyysi on luonteeltaan aineistolähtöistä, jossa tulkinta pohjautuu aineiston kontekstisidonnaiseen analyysiin. Aineistolähtöisyydellä tarkoitetaan, että analyysi etenee keräämästäni saatesana-aineistosta käsin, ei siis teoriasta ja siitä nostettujen kysymysten pohjalta. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 154.)

Olen kerännyt tarkasteluun otetuista sosiaalityön väitöskirjoista saatesanat paperikopioina, jotka tallensin omaan arkistoonsa. Analyysia varten saatesanat on koodattu siten, että Tampereen yliopiston väitöskirjat saivat kirjaimen A ja Turun B. Tämän jälkeen tekstit on numeroitu vanhimmasta nuorimpaan, jotta numerointia on ollut mahdollista jatkaa uusien tutkimusten valmistuessa. Tampereen osalta aineisto on kasvanut analyysin aikana, kun taas Turun osalta olin pitkään epävarma, mitkä kaikki saatesanat otan tarkasteluun mukaan. Tämän vuoksi Turun aineisto on numeroitu kronologisesti, muttei numeroilla 1-7. Myöskään Tampereelta kerätty aineisto ei ala ykkösestä. En lähtenyt tätä numerointia enää muuttamaan, koska kokoamassani aineistotiedostossa on enemmän koodattuja saatesanoja, joita lopulta otin mukaan tarkasteluun edellisessä luvussa käsitelystä syystä.

Tutkimusraportissa tekstiotteita on tarvittaessa muokattu siten, että tekstikatkelmasta on jätetty osa pois. Tämä on merkitty niin, että suluissa olevat viivat (---) tarkoittavat, että kokonainen lause tai lauseita on poistettu alkuperäistekstin sitaatista, kun pelkät viivat --- tarkoittaa, että alle

lauseenmittainen tekstiosa on jätetty pois. Näin on toimittu sitaatin tiivistämiseksi esimerkiksi silloin, kun lause on sisältänyt monien rivien mittaisen listan nimiä. Lukemisen helpottamiseksi olen lisäksi alleviivannut yli kahden rivin pituisista tekstiotteista analyysin kannalta olennaisen osan. Alkuperäisissä teksteissä ei ollut alleviivauksia.

Aineiston analyysi on edennyt useiden lukukertojen kautta. Analyysin alussa aineisto on ensin luokiteltu kiitosten kohteiden ja saatesanojen kerronnan etenemisen perusteella esiin nostettuihin luokkiin: väitöstutkimuksen merkityksellistäminen henkilökohtaisena projektina; akateeminen yhteisö ja muut ammatilliset tahot; sekä väitöstutkimus ja muu elämä. Tämä luokiteltu tekstiaineisto on tallennettu omaan word -tiedostoonsa, joka koostuu noin 150 sivusta luokiteltuja tekstiotteita. Tähän aineistoon olen voinut analyysin aikana palata (vrt. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 163).

Toisella lukukerralla tarkastelin millä tavoin näitä luokkia kuvaillaan väitöstutkimusprosessin kannalta, jonka pohjalta jaoin sisällöt temaattisiin ryhmiin. Tämän pohjalta ryhmittelin tekstit tarkemmin seuraavalla tavalla: yhteistyön korostaminen tutkimustyössä; tutkimuksen tarkastelu työvaiheiden kautta; tutkimuksen tarkastelu tekijän oman prosessoinnin kautta; tieteellisen ammattitaidon kehittyminen ja tutkimusvalintojen tieteelliset perusteet; sekä lopuksi tutkimuksen ulkopuolisen maailman merkityksellisyyden kuvaukset. Tämän jälkeen lähdin analysoimaan tarkemmin, millä tavalla väitöstutkimusprosessille annettuja merkityksiä näissä kuvauksissa rakennetaan ja millaisia subjektipositiota diskursseissa rakentuu. Analyysin perusteella olen nostanut esiin viisi diskurssia, joilla väitöstutkimusprosessin merkityksiä tuotetaan sosiaalityön saatesanoissa. Nämä ovat yhteistoiminnallisuuden diskurssi, työvaihediskurssi, tutkimusmatkadiskurssi, pätevyitymisen diskurssi ja tutkimuskuplan diskurssi.

Tutkimusta varten keräämäni saatesana-aineisto oli runsas. Analyysissa on käytetty huomattavasti laajempaa tekstiaineistoa kuin tulosten yhteydessä on ollut

mahdollista kirjoittaa esiin. Olen pyrkinyt ottamaan tutkimustekstiini mukaan kattavasti tekstejä molempien yliopistojen julkaisuista, sekä eri aikoina valmistuneiden väitöstutkimusten saatesanoista. Toisaalta oli huomioitava myös se, että suurin osa aineistosta koostui Tampereen julkaisujen saatesanoista ja että niissäkin painopiste oli nuoremmissa julkaisuissa.

3.5 Tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimukseen ja tutkimusasetelmaan liittyy myös eettisiä kysymyksiä. Tarkastelu rakentaa omalta osaltaan kuvaa tiedeyhteisöstä ja sen jäsenistä, tarkemmin tietenkin juuri näistä akateemisista yhteisöistä, joiden väitöstutkimusjulkaisuja käytän aineistona. Saatesanoja kirjoittavat tohtorikoulutettavat eivät ole tarkoittaneet tekstejään pro gradu -työni aineistoksi.

Osaltaan tähän eettiseen problematiikkaan liittyy se, että väitöstutkimusten saatesanoissa kiitoksen kohteet on tapana mainita nimillä, eikä aineistoni muodosta siihen poikkeusta. Olen päätenyt lähtökohtaisesti säilyttämään nimet tekstiotteissa, koska väitösjulkaisut ovat luonteeltaan julkisia tekstejä ja käyttämäni aineisto on kaikkien saatavilla. Lisäksi nimien tarkoituksellinen poistaminen pääsääntöisesti rikkoo aineistositaatteja siten, että niiden luettavuus heikkenee. Poikkeuksena olen kuitenkin pitänyt erityisen pitkiä nimilistoja, jotka olen pyrkinyt juuri luettavuuden parantamiseksi poistamaan. Koska tarkastelu on luonteeltaan diskurssianalyttinen en ole toisaalta voinut valita tekstiotteita siten, että esimerkiksi ohjaajien tai muiden akateemisen yhteisön jäsenten nimiä esiintyisi tutkimusraportissa täsmälleen vastaavassa mittakaavassa, kuin ne on mainittu alkuperäisessä saatesana-aineistossa. Analyysin luotettavuuden vuoksi olen kuitenkin pyrkinyt huomioimaan sen, että tekstiotteita tulisi tutkimusraporttiin kohtuullisen tasaisesti molemmista yliopistoista sekä eri aikoina julkaistuista väitösjulkaisuista.

Oman eettisen kysymyksensä muodostaa se, että väitösjulkaisujen saatesanat ovat usein luonteeltaan varsin henkilökohtaisia. Tämä myös näkyy aineistossani kasvavana trendinä: uudemmat saatesanat ovat selvästi omakohtaisempia kuvauksia väitöstutkimusprosessista kuin vanhemmat. Tulevat tohtorit kuvaavat teksteissä hyvinkin yksityisiä kokemuksia liittyen muun muassa ihmissuhteisiin ja terveyteen. Samalla oli tärkeää ottaa nämä ulottuvuudet mukaan tarkasteluun, koska ne oli teksteissä kuvattu osana väitöstutkimusprosessia.

Lopuksi maininnan arvoinen eettinen kysymyksensä liittyy siihen, että tutkimukseni kohdistuu sellaisten oppiaineiden ja laitosten julkaisuihin, joissa olen itse opiskellut. Analyysia tehdessäni olen pyrkinyt tiedostamaan mahdollisimman tarkasti kumpaankin oppiaineeseen liittyvät oletamani ja henkilökohtaiset kokemukseni, jotta ne eivät vaikuttaisi analyysiin epätarkoituksenmukaisella tavalla.

Olen pyrkinyt käsittelemään aineistoani kunnioittavalla tavalla ja tiedostaen edellä kuvaamani eettiset kysymykset. Analyysin aikana olen toistuvasti arvioinut sitä, mitä tekstiotteita laitan tutkimusraporttiin, mutta myös sitä, millä tavoin tuon ne raportissa esiin. Missä määrin olen tässä lopulta onnistunut jää lukijan arvioitavaksi.

4. SOSIAALITYÖN VÄITÖSKIRJAPROSESSIN MERKITYKSELLISTÄMINEN

4.1 Yhteistoiminnallisuuden diskurssi

Väitöstutkimuksen kirjoittaminen edellyttää pitkäjännitteistä sekä itsenäistä työskentelyä. Samalla tutkimustyön loppuun saattaminen edellyttää myös apua ja tukea muilta. Yhteistoiminnallisuuden diskurssi rakentuu saatesanoissa kirjoittajien tuottaessa väitöstutkimuksesta kuvaa yhteistyötä edellyttävänä kollektiivisena prosessina, jota ei voi tehdä yksin. Tämä on aineistossani vallitseva tapa merkityksellistää väitöstutkimusprosessia. Kuvatessaan tutkimustyön yhteistoiminnallisuutta kirjoittaja ottaa kuitenkin itsenäisen ja valinnoistaan vastuullisen toimijan subjektiposition. Muut toimijat antavat tähän tavoitteelliseen tutkimustyöhön oman tärkeän, usein suorastaan korvaamattoman sekä yhtäkaikki kiitoksen arvoisen panoksensa.

“It would be too selfish of me to say that this work was done by me alone. This study is the result of much effort and commitment on part of large number of people without whom it would have not taken place. I thank you all for filling the gaps in my mind and my soul, providing me with psychological, economic and moral support during the writing of this book.” (A36, 2010)

“No work is ever really done alone and I am grateful for all of the goodwill and help that I have received through the long process of constructing this dissertation. Despite all of the help I have received with the developing and clarifying this work, I would like to emphasize that any mistakes are entirely my own.” (A18, 2004)

Ensimmäisessä tekstiotteessa (A36) yhteistoiminnallisuutta tuotetaan kuvaamalla, että olisi itsekästä sanoa tehneensä väitöstutkimuksen yksin, koska tutkimus on monien henkilöiden toiminnan tulos. Väitöstutkijaa on tuettu niin henkisesti kuin aineellisesti tutkimustyössä. Toisessa tekstiotteessa (A18) yhteistoiminnallisuutta tuotetaan toteavammin: mitään työtä ei voi tehdä yksin, ei siis tätäkään. Kirjoittaja myös ottaa tutkimuksestaan vastuullisen väitöstutkijan subjektiposition korostamalla, että vastuu virheistä on tekijällä huolimatta siitä, että monet muut ovat osallistuneet tutkimuksen kehittämiseen ja selkeyttämiseen. Tyypillisesti väitöstutkimusprosessin yhteistoiminnallisuutta tuotetaan saatesanoissa, kun lukijajyleisöä vakuutetaan muiden antaman avun ja tuen merkityksestä kertomalla, miten *ilman* tätä apua tohtorikoulutettava ei olisi kyennyt saamaan väitöstutkimustaan lainkaan valmiiksi. Toinen tapa on kuvailla, miten jokin henkilö omalla toiminnallaan *mahdollisti* väitöstutkimuksen loppuun saattamisen, tai tutkimuksen tekeminen ylipäänsä edellyttää yhteistyötä: *”Tutkimustyö on mahdollista vain yhteistyön tuloksena.”* (B12, 2012.) Usein näitä käytetään myös yhdessä. Samalla yhteistoiminnallisuuden diskurssi on myös yleisin kiitosten argumentoinnin tapa, sillä *”Väitöskirjatutkimus on yksin kirjoittamista, mutta yksin sitä en olisi pystynyt tekemään. Nyt haluan kiittää niitä tahoja, jotka ovat mahdollistaneet tutkimuksen valmistumisen.”* (A31, 2009.)

Yhteistoiminnallisuuden alue. Aineistossa on jonkin verran sekä ajallista variaatiota että yliopistokohtaisia eroja siinä tavassa, jolla yhteistoiminnallisuutta kuvataan. Turun yliopistosta kerätyssä aineistossa kontribuutioiden tekijöiden joukko kuvataan suppeampana. Tampereen ja nuorempien saatesanojen osalta taas yhteistoiminnallisuuden alue näyttäytyy laajempana ja monimuotoisempana käsittäen muun muassa ystävät, lemmikit sekä suuremmat voimat: *”Suurin kiitos kuuluu ylöspäin. Kun joskus olen tuntenut itseni yksinäiseksi ja voimattomaksi, kokemus siitä, että Sinun kätesi kantavat minua, on auttanut jaksamaan eteenpäin ja saamaan tämän tutkimustyön valmiiksi.”* (A37, 2011). Tampereen aineistossa myös akateeminen (työ)yhteisö nimetään kaikkiaan laajemmaksi joukoksi. Yhteisöön kuuluvat muun muassa virastomestari sekä opiskelijat, sillä osa

väitöstutkijoista on toiminut tutkimustyönsä ohessa yliopistolla opetustehtävissä.

“I would also like to extend my gratitude to students that have actively participated in my classes over the years. Their challenging questions and fresh new perspectives have caused me to rethink many of my assumptions and provided new angles on my own research. I am grateful for their contribution to developing my thinking.” (A18, 2004)

Opiskelijat kuvataan kiinnostuneina, aktiivisina sekä haastavia kysymyksiä esittävinä, mikä on antanut väitöstutkijallekin uusia näkökulmia sekä motivoinut tutkimustyön tekemiseen. Tampereen aineistossa mainitaan usein myös ATK-asioiden asiantuntijana Seija Veneskoski, joka on ratkonut monia vaikeita tietotekniikkapulmia, mutta myös mahdollistanut hyvin monen väitösjulkaisun saattamisen julkaisukelpoiseksi: *“Seija Veneskoskea kiitän väitöskirjan painoasuun saattamisesta. Se työ konkretisoi sen, että Projekti ihan oikeasti on kohta Väitöskirja.” (A34, 2010)*

Tärkeimmäksi tekijäksi väitöstutkimuksen valmistumisessa kuitenkin nimetään työn ohjaaja ja toimiva ohjaussuhde. Toisinaan kirjoittaja toteaa, etteivät olemassa olevat sanat, tavanomaiset kiittämisen konventiot, tai saatesanoille väitösjulkaisussa varattu sivumäärää ole riittäviä kuvaamaan ohjaajaan panosta kohtaan koettua kiitollisuutta, sillä *“Kun yritän miettiä tapoja kiittää Tarjaa ja Hannelea, on “kiitos” liian pieni ja mitätön sana.” (A32, 2009.)* Usein jotkin sanat kuitenkin löytyvät.

“Tiedeyhteisössä suurimmat kiitokset kuuluvat professori Jorma Sipilälle, jolta olen saanut paitsi tutkimusaiheen, myös väsymätöntä ohjausta ja rohkaisua tavalla, joka vaatisi oman historiankirjoituksensa.” (A3, 1991)

Tekstiotteessa kuvataan, miten saatua ohjausta ja rohkaisua ei voida aivan kuvata tavanomaiseen tapaan saatesanoissa, sillä se on ollut niin poikkeuksellista, että

sen käsittely vaatisi oman teoksensa. Usein saatesanoissa kerrotaan, miten ilman ohjaajaa väitöstyö ei ylipäänsä olisi valmistunut. Ohjaajalta saatu tuki, ammattitaitoiset neuvot sekä väitöstutkijan työmoraaalin ylläpitäminen ovat mahdollistaneet tutkimuksen valmistumisen.

“En olisi voinut saada parempaa ohjaajaa. Kiitos Kyösti siitä valtavasta urakasta, jonka teit kanssani. Kiitos vastuullisuudestasi, lujasta ja lempeästä ohjaamisesta, huumorintajusta – ilman panostasi tämä työ ei olisi ikinä valmistunut.” (A44, 2013)

Väitöstutkimusta kuvataan työmäärällisesti paitsi merkittävänä, myös ohjaajan työpanos tutkimustyössä on ollut keskeinen. Kirjoittajan mukaan ilman ohjaaja tutkimus ei olisi valmistunut, koskaan. Erityisen tärkeää on ohjaajan kannustava tapa suhtautua ohjattavaan ja tämän tutkimustyöhön. Ohjaajalle annetaan myös suuri merkitys siinä, että väitöstutkijan oma usko ja luottamus työn valmistumiseen ovat säilyneet. Ohjaajan luottamus työn valmistumiseen, sekä jatko-opiskelijan kykyihin kirjoittaa väitöstutkimus, ovat kannatelleet tulevaa tohtoria silloin, kun luopuminen tutkimustyöstä on houkutellut.

“Lämpimät kiitokset työni ohjaajille Kirsi Juhilalle ja Irene Roivaiselle. Ilman teidän myönteistä kannustamistanne ja uskoanne työni valmistumiseen olisin itse luovuttanut jo monta kertaa.” (A31, 2009)

“I would first of all like to thank professor Tarja Pösö who supported me with the patient faith that the research will be ready one day and without whose skillful supervision this could not have happened.” (A15, 2002)

“Hannele Forsbergia kiitän siitä, miten hän hiljalleen ohjasi minua sosiologisen tunteiden tutkimuksen pariin ja tasoitti mielessäni sitä akateemista kynnystä, jonka olin liittänyt akateemisen väitöskirjan tekemiseen.” (A41, 2012)

Ensimmäisessä tekstiotteessa (A31) kirjoittaja kuvaa nimenomaan ohjaajien ylläpitäneen luottamustaan työn valmistumiseen. Myös toisessa tekstiotteessa (A15) ohjaajan usko väitöstutkimuksen valmistumiseen sekä taitava ohjaaminen ovat mahdollistaneet tutkimuksen valmistumisen. Viimeisessä tekstissä (A41) ohjaaja on kyennyt madaltamaan tavoitteellisen tutkimustyön kannalta liian korkeaksi noussutta akateemista kynnystä väitöstyön tekemiseen ja siten mahdollistanut tutkimustyön. Osoittaessaan luottamusta työn valmistumiseen ohjaaja osoittaa luottamusta samalla myös sen tekijään.

Yhteistoiminnallisuus rakentuu saatesanoissa eri tavoin, koska osa tohtorikoulutettavista on tehnyt työtään osana tiiviimpää verkostoa kun taas toiset yksinäisemmin. Kuitenkin tietyt tahot mainitaan oikeastaan kaikissa aineiston saatesanoissa. Tällaisia ovat ohjaajan lisäksi esitarkastajat, tutkittavat sekä rahoitus. Esitarkastajat ovat väitöstutkijan kannalta tärkeä tuki, mutta myös tieteen auktoriteetti. Esitarkastus on väitöstutkimuksen tieteellinen ennakkotarkastus, ennen varsinaista väitöstilaisuutta. Tiedeyhteisön näkökulmasta esitarkastuksella on laadun varmistajan rooli. Esitarkastajat voivatkin esittää muutoksia käsikirjoitukseen ennen hyväksyvän lausunnon kirjoittamista. (Kärnä 2009, 245-251; Savolainen 1999, 230-231.) Saatesanoissa ei mainita lainkaan sellaisia esitarkastajia, jotka olisivat suhtautuneet väitöskirjan käsikirjoitukseen penseästi tai yliolkaisesti. Onnistuessaan esitarkastajan lausunto on osa ohjausta, toimien sekä palautteenantona että väittelijän tieteellisen ajattelun tukena käsikirjoituksen loppuun työstämisessä: *“Sain onnekseni kaksi työstäni aidosti kiinnostunutta esitarkastajaa. Aila-Leena Matthies ja Vuokko Niiranen kommentoivat työtäni perusteellisesti, rakentavan kriittisesti ja myönteisen ohjauksellisesti.”* (A28, 2008)

Yhtälailla tärkeäksi yhteistyöksi kuvataan tutkimusaineiston keräämisen yhteydessä saatua apua, sekä tutkittavien antamaa suostumusta aineiston käyttämiseen. Väitöstutkijat ovat keränneet tietoa koko ihmiselämän kirjosta, mutta etenkin sen sosiaalisesti ongelmallisesta puolesta: katulasten elämästä,

lähisuhdeväkivallasta, asunnottomuudesta, päihderiippuvuudesta sekä hyvin monista muista asioista. Empiiriseen tutkimukseen tarvitaan aineisto, eikä ilman aineistoa olisi tutkimusta. Hyvin henkilökohtaisista ja vaietuista aiheista aineiston kerääminen voi kuitenkin olla monella tavalla hankalaa.

“Ehdottomasti suuri kiitos kuuluu kuitenkin teille – kertomusten kirjoittajat ja haastatteleman miehet – te annoitte henkilökohtaiset kokemuksenne käyttöni”
(A24, 2006)

“Kiitän myös tutkimukseeni aineistonkeräysvaiheessa vuosina 2000-2003 osallistuneita lastensuojelun työntekijöitä ja asiakkaita, jotka tekivät mahdolliseksi tutkimuksen toteuttamisen.” (B10, 2008)

Tekstiotteissa todetaan, miten tutkimusta ei olisi voinut syntyä ilman aineistoa. Aineisto taas on koottu tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden myötävaikutuksella ja heidän henkilökohtaisista kokemuksistaan. Laadullisessa tutkimuksessa tämä korostuu siinä mielessä, että toisella aineistolla tutkimus olisi ollut ainakin jonkin verran erilainen.

Kolmas tärkeä yhteistyötaho ovat rahoittajat. Ilman rahoitusta väitöstutkimusta on mahdotonta kirjoittaa, koska *“Tutkimuksen teko ei onnistu ilman aikaa ja rahaa.”* (A19, 2004) Rahalla saa työaika. Välttämätöntä työaika väitöstutkijat ovat toisinaan joutuneet kokoamaan pienissä erissä hyvin monilta tahoilta, mutta toisinaan rahoitus on ollut varmempaa.

“Raha-automaattiyhdistystä kiitän lämpimästi laitoksellemme osoitetusta taloudellisesta tuesta, josta sain palkkani kokopäiväisenä tutkijana.” (B5, 2001)

Rahoitus on aina maininnan arvoinen panostus väitöstutkimustyöhön, sillä se on samalla myös tutkimussidos, jonka tulee olla julkista tietoa, kuten tekstiotteessa

(B5) mainittu Rayn panostus laitoksen tutkimusrahoitukseen. Rahoitustahot raportoidaankin saatesanoissa hyvin järjestelmällisesti.

Tohtorintutkinnon akateemisesta substanssista sekä siihen liittyvistä traditiosta ja huippuhetkistä huolimatta väitöstutkimusprosessin yhteistoiminnallisuus laajenee saatesanoissa myös kauas akateemisen maailman ulkopuolelle, yksityisen elämänpiirin alueelle. Tohtorikoulutettavan puoliset, vanhemmat, sisarukset ja appivanhemmat, sekä lapset tukevat tutkijaa usein hyvinkin konkreettisesti.

“Puolisolleni Adam Anikselle osoitan lämpimät kiitokset tutkimusprosessissa mukana elämisestä ja avusta englanninkielisten tekstien editoinnista.” (B10, 2008)

“I also wish to express my gratitude to my wife, Ms. Cao Qin, and to my daughter Lin Shan for their support during this exhausting work. Ms. Cao Qin typed many sections of this manuscript--- “(A11, 1999)

Molemmissa tekstiotteissa puolisoita kiitetään paitsi tuesta ja kannustamisesta tutkimustyön aikana, mutta myös tutkimustekstin konkreettisesti käsittelemisestä, eli eräänlaisesta tutkimusavustajan työstä.

Osallisuus ja vuorovaikutus yhteistyön edellytyksenä. Yhteenkuuluvuuden ja vuorovaikutuksen kysymys on yhteistoiminnallisuuden diskurssin keskiössä, koska niiden kautta voi ylipäänsä mahdollistua tutkimustyössä tärkeä yhteistyö. Akateemisen yhteistoiminnallisuuden edellytyksenä on kuuluminen sellaiseen tutkijayhteisöön tai -verkostoon, jossa väitöstutkimuksen edellyttämää osaamista on mahdollista saada. Asia korostuu tutkimustyön erityisen luonteen vuoksi: *”Väitöskirjatyön tekeminen on toisinaan yksinäistä puuhaa, minkä vuoksi työyhteisön ja kollegoiden merkitys korostuu.” (A47, 2014).* Erityisen tärkeäksi osallisuuden kokemusta kuvataan silloin, kun tutkimusta on tehty maantieteellisesti kaukana yliopistosta ja sen tutkijayhteisöstä. Oman oppiaineen akateemisesta

työyhteisöstä tohtoroituva voi saada monella tavalla hyvän ympäristön tutkimustyönsä valmisteluun. Saatesanoissa ilmaistaankin kiitollisuutta työyhteisössä koetusta osallisuudesta sekä saadusta tuesta. Usein työtovereita kuvataan ystävinä ja oppiainetta tutkijan kotina.

“Puitteet työn tekemiselle on tarjonnut sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Haluan kiittää laitoksen henkilökuntaa. Jokainen on omalla tavallaan ja osuudellaan ollut auttamassa työni valmistumisessa. Välittömässä, lämpimässä ja avoimessa laitoksen ilmapiirissä on ollut ihanteellista toimia väitöskirjatutkijana.” (A31, 2009)

“Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitos oli näiden vuosien ajan työyhteisö, joka tarjosi keskustelevan ympäristön tutkimustyölle. Kiitän Leo Nyqvistiä, Riitta Lehosta ja Heikki Suhosta mielenkiintoisista keskusteluista sekä erinomaisesta yhteistyöstä laitoksen sosiaalityön opetuksessa.” (B10, 2008)

Työyhteisön välitön ja lämmin ilmapiiri kuvataan ihanteellisena työympäristönä, jossa kaikki ovat osaltaan auttaneet väitöskirjan tekemisessä. Työyhteisö on tarjonnut myös keskustelevan työympäristön, jossa yhteistyö on sujunut muidenkin tehtävien merkeissä. Tutkimus edellyttää toimivaa sekä monentasoista verkostoitumista oman ja muiden alojen tutkijoiden kanssa. Yksilöohjauksen lisäksi tutkimustyössä ovat tärkeitä myös erilaiset vertaisohjaukselliset verkostot. (Soini 2008, 127-131.) Osalle jatko-opiskelijoista tärkeänä linkkinä akateemiseen yhteisöön ovat tutkijakoulut tai tutkijaryhmät, joissa he tekevät väitöstutkimuksiaan.

“I was extremely fortunate to be accepted as a doctoral student in a four-year doctoral programme in the Finnish National University Network for Social Work (SOSNET). The funding, along with high quality seminars, has been vital for me.” (A46, 2014)

“On todella arvokasta, että olen saanut tehdä tutkimusta hyvissä

tutkijaryhmissä. Tämän tutkimuksen taustalta löytyy kaksi Suomen Akatemian rahoittamaa projektia. Ilman Reunalla-projektia (Auttamisjärjestelmien reunalla 2001-2003) ja tukolaisia (Tuen ja kontrollin dilemmat sosiaalityön käytännöissä 2005-2007) tutkimusympäristöstäni olisi puuttunut paljon. (---) Tukeudun väitöskirjassa monessa kohtaa tässä porukassa syntyneisiin ajatuksiin. Erityisesti haluan kiittää Kirsi Juhilaa ja Arja Jokista heidän teksteistään, ilman niitä ei olisi minunkaan tekstejäni.” (A25, 2006)

Tutkijakoulun tarjoamat seminaarit ja rahoitus kuvataan (A46) elintärkeinä tutkimustyön etenemisen kannalta. Tämän vuoksi pääsy mukaan nelivuotiseen koulutusohjelmaan on ollut hyvin onnekasta, eikä itsestään selvyys. Toisessa tekstiotteessa (A25) kuvataan tutkijaryhmän merkitystä väitöstutkimustyön etenemiseen, sillä yksin ei voi oppia, eikä siten kehittyä tutkijana. Yhdessä tuotetut ajatukset ovat tukeneet myös väitöstutkimuksen kirjoittamista. Tutkimustyö ja tiedon tuottaminen kuvataan luonteeltaan vuorovaikutukselliseksi toteamalla, ettei ilman muiden tekstejä voisi olla olemassa omiakaan.

Yhteistoiminnallisuuden monimuotoistuminen. Yhteistoiminnallisuuden diskurssissa väitöstutkimusprosessista rakennetaan kuvaa, jossa kukaan ei voi yksin saavuttaa tutkimustyöhön tarvittavia tietoja ja taitoja norsunluutorniin eristäytyen, sillä tieteellinen tutkimus edellyttää avointa ja kriittistä keskustelua muiden alan tutkijoiden ja tutkijayhteisöjen kanssa. Tutkimustyön kannalta sopivaa yhteistyöverkostoa ei ole kuitenkaan aina olemassa valmiina. Tähän vaikuttaa jo se, että tieteen sisäiset paradigmat ovat usein hegemonisia. Kun oman alan tutkijayhteisöt ovat suhteellisen pieniä, ei aina ole mahdollista löytää omasta yliopistosta tai koko suomalaisesta tiedeyhteisöstä oman tutkimusalueen kannalta sopivaa tutkija- ja asiantuntijaverkostoa. (vrt. Ylijoki 1998, 112-113.)

“Koska tutkimusta ei voi tehdä umpiossa, oli luontevaa lähteä hakemaan palautetta kansainvälisiltä foorumeilta. (---) Jälkeenpäin voin todeta, että valittu toimintalinja oli oikea. Referee-lausuntojen antajilta olen saanut paljon

sellaista osuvaa ja haastavaa kritiikkiä, mitä en muuten olisi voinut saada.”

(A7, 1997)

Tekstiotteissa kuvataan sopivan referenssiryhmän merkitystä ja kuinka kirjoittaja on itse kyennyt löytämään saman tutkimusorientaation omaavia tutkijoita. Se on osoittautunut toimivaksi strategiaksi ja tutkimustyö on saanut osuvan kriittisiä kommentteja. Sopivien verkostojen luomiseen on nykyään myös aiempaa paremmat mahdollisuudet.

“I would like to extend my warmest thanks to Marion Huxtable, The American long-time school social worker, who is now retired but active in a world-wide organization of school social workers. She is an expert of international school social work and has developed an international network devoted on the theme. I have carried on numerous email discussions with her, and she has sent me important material and given me good advice. It is through her that I have found my way to the international circles of school social work.” (A19, 2004)

Tietotekniikan kehittyminen on omalta osaltaan mahdollistanut tiedeyhteisön muuttumisen purkamalla tiedonmonopoliin perustoja, sekä luomalla aivan uudenlaiset edellytykset verkostoitua oman tutkimusalueen asiantuntijoiden kanssa. World wide web on lisännyt opiskelijoiden mahdollisuutta paitsi saavuttaa tietoa, myös luoda omia kontaktejaan alan specialistien ja gurujen kanssa.

Yhteistoiminnallisuuden diskurssissa väitöstutkimusprosessia ei voi suorittaa yksin ja eristyksissä. Väitöstutkimusprosessi on kuitenkin jatko-opiskelijan oma hanke, josta hän on itse vastuussa. Jotkin yhteistyötahot ovat väitöstutkimuksen kannalta aina välttämättömiä, toisaalta olennainen yhteistoiminnallisuus näyttäytyy saatesanoissa myös monimuotoisena ja laaja-alaisena. Kyse on ensisijaisesti kollektiivisesta akateemisesta joukkuepelistä, mutta siihen osallistuvat aina tavalla tai toisella myös tekijän lähipiiri. Yhteistyötahot ovat usein myös kansainvälisiä ja monitieteisiä. Yhteistoiminnallisuuden diskurssissa tärkeä yhteistyö ja verkostot

eivät synny itsessään. Väitöstutkija ei voi jättäytyä vain olosuhteiden armoille, vaan tohtorikoulutettavat hakevat oikeita yhteistyökumppaneita ja tieteellistä keskustelua tarvittaessa kaukaakin.

4.2 Työvaihediskurssi

Saatesanoissa työvaihediskurssi rakentuu, kun väitöstutkimusprosessia kuvataan nimeämällä erilaisia tutkimustyön vaiheita ja tilanteita, joiden kautta tutkimustyö on edennyt. Väitöstutkimusprosessi rakentuu polveilevana tapahtumien ketjuna, jossa ”--- tutkimus on syntynyt monien vaiheiden ja tapahtumien myötävaikutuksella.” (A16, 2003) Saatesanoissa tutkimuksen eri vaiheita kuvataan usein muiden henkilöiden, sekä näiltä saadun tuen ja avun kautta. Lisäksi tutkimusprosessia tarkastellaan ja arvioidaan sen jo päättyttyä.

“Väitöskirjan teko on ollut pitkä prosessi, niin pitkä, että sen päättyessä on vaikeaa palauttaa mieliin väitöskirjan tekoon liittyviä vaiheita ja kaikkia eri vaiheisiin liittyviä ihmisiä, jotka ovat olleet mukana edesauttamassa väitöskirjan loppuun saattamista.” (A39, 2011)

“Sosiaalityön opin jäljittäminen on ollut haastava ja kiinnostava tehtävä. Tutkimus on hahmottunut lopulliseen muotoonsa pitkällisen prosessin ja monien vaiheiden tuloksena. Tässä työskentelyssä olen saanut tukea monilta tahoilta.” (A14, 2001)

Teksteissä kuvataan, miten kirjoittajan on vaikea enää tarkemmin eritellä, tai muistaa, kaikkia läpikäytyjä työvaiheita sellaisenaan. Väitöskirjaprosessi on ollut pitkä ja lopullinen työ on hahmottunut vasta eri vaiheiden kautta. Näitä työvaiheita kuvataan saatesanoissa valmiin kokonaisuuden valossa, sillä tekijän käsissä on nyt valmis väitöskirja. Saatesanat ovat luultavasti viimeinen väitöskirjaan kirjoitettava teksti, jotka kuitenkin sijoitetaan julkaisun alkuun.

”Kiitos

On tullut aika kiittää niitä monia eri tahoja, jotka ovat olleet mukana tutkimuksen teon eri vaiheissa.” (A29, 2008)

”Tämän tutkimusraportin alussa ja tutkimusprosessin päättyessä haluan esittää kiitokseni niille, jotka ovat osaltaan edesauttaneet tätä tutkimusta.” (A4, 1993)

Saatesanoja kirjoitettaessa väitöstutkimusprosessi on edennyt työvaiheeseen, jolloin kirjoittajan mukaan on aika kiittää. Tämä näkyy usein jo sellaisissa otsikoinneissa, kuin *Aika kiitoksille*.

Tutkimuskohtaiset työvaiheet. Väitöstutkimukseen ja tutkimustyöhön ylipäänsä kuuluu monia yleisiä ja tieteenalasta riippumattomia työvaiheita. Yliopisto-opiskelijaa ohjataan jo perustutkinto-opintojen aikana näkemään opinnäytetyöt prosesseina ja tiedostamaan niiden suunnitteluun ja aikatauluttamiseen liittyviä kysymyksiä, sekä ottamaan vastuu oman tutkimusprojektin eteenpäin viemisestä. Tutkimusprosessiin tyypillisesti sisältyviä työvaiheita ovat muun muassa suunnittelu-, aineistonhankinta-, sekä kirjoittamis- ja viimeistelyvaihe. (Karisto & Seppälä 2004, 13; Hakala 1999, 62.) Usein oppiaineet myös tarjoavat ainakin perustutkintovaiheen opiskelijoille erilaisia omia oppaitaan ja ohjeistojaan tutkielman tekemisen tueksi. Tieteellinen tutkimustyö erilaisine työvaiheineen kuvataan oppaissa usein kuitenkin johdonmukaisen lineaarisesti eteneviksi, mikä todennäköisimmin ei vastaa todellista tutkimustyötä. Sen sijaan väitöstutkimusprosessin aikana eri työvaiheet ”limittyvät, toistuvat, muuntuvat ja liittyvät toisiinsa sekä henkilökohtaisiin tekijöihin odottamattomin tavoin.” (Lautamatti & Nummenmaa 2008, 107-109.) Tarkastelun saatesanoissa tutkimustyön vaiheet eivät etenekään samoin kuin tutkimusoppaiden sivuilla, vaan tutkimusprosessin alku- ja loppuvaiheen väliin sijoittuu usein aivan erityisiä vaiheita ja tilanteita, joista osa on ollut hyvinkin vaikeita, jopa kaoottisia.

Työvaihediskurssissa väitöstutkimusprosessi rakentuu hyvin ainutkertaisena ja henkilökohtaisena projektina. Se etenee jossain määrin eri tavoin sekä tekijälleen ominaisella tavalla jo aivan alusta lähtien. Jatko-opiskelijoilla on myös hyvin erilaisia lähtökohtia ryhtyä kirjoittamaan väitöstutkimustyötä. Osa tohtorikoulutettavista on jo kokeneita tutkijoita, kun taas toiset vasta perustutkinnon suorittaneita ja kolmannet vuosia muissa työelämäntehtävissä olleita.

“Sosiaalityön tutkijaseminaarilaisista kiitän Riitta Kittilää myötäolemisesta, kun työni alkuvaiheessa istuin risukasassa ja koitin laittaa risuja järjestykseen.” (A17, 2004)

“Kun tuli aika aloittaa Kelan geriatrisen kuntoutuksen kehittämishankkeen vaikuttavuustutkimus, sain mieluisan tehtävän tutkia, mitä vanhusten ryhmämuotoisessa kuntoutuksessa tapahtuu.” (B11, 2010)

Ensimmäisessä tekstiotteessa (A17) tutkimuksen suunnan ottaminen näyttäytyy hapuilevana tekemisenä, jossa laitetaan ”risuja järjestykseen”. Sen sijaan jälkimmäisessä otteessa (B11) väitöstutkimukseen ryhtymistä kuvataan varsin mutkattomana tapahtumana, jossa hetken koittaessa väitöstutkijalle annettiin mielekäs tutkimustehtävä. Joka tapauksessa väitöstutkimusprosessi rakentuu työvaihediskurssissa ensisijaisesti monivaiheisena ja pitkäkestoisena. Väitöstutkijan on opittava jollakin tapaa sietämään sekä käsittelemään prosessin jatkuvaa keskeneräisyyttä, kunnes tutkimuksen kokonaisuus lopulta hahmottuu. *“(---) ‘Tällä hetkellä emme aina ymmärrä miksi jokin asia tai tilanne on näin. Vasta myöhemmin kun näemme sen suuremman kokonaisuuden osana, tajuaamme miten kaikki toimii yhdessä.’ Ajatus on kannustanut minua tutkimuksen eri vaiheissa. Olen opetellut sietämään keskeneräisyyttä.” (A29, 2008)* Kaiken epätietoisuuden keskellä tohtorikoulutettavalta vaaditaan kuitenkin sitoutumista tutkimustyöhön (Määttä 2009, 267).

Yhteistoiminnallisuus tutkimusprosessin eri vaiheissa. Tutkimusprosessin

valmistumiseen ovat omalla tavallaan osallistuneet aina muutkin henkilöt. Yhteistoiminnallisuus kuitenkin paikannetaan väitöstyön eri vaiheiden ja tilanteiden kautta. Erityisen tärkeää väitöstutkimusprosessin eri vaiheissa on ollut ohjaajan osoittama kannustus, viisaat neuvot ja tavoitettavuus.

“Suurimmat kiitokset osoitan Arja Jokiselle, joka on koko tutkimusprosessin ajan aina nopeasti paneutunut teksteihini kiinnostuneella, asiantuntevalla, ja kannustavalla tavalla. ” (B10, 2008)

”Koen myös erittäin merkitykselliseksi sen, että teillä on aina ollut aikaa keskusteluun ja tekstieni lukemiseen. (---) Kiitän teitä Kirsi ja Tarja koko sydämeistäni.” (A47, 2014)

“Kiitän ohjaajaani Katja Forssénia oivaltavasta ja kokonaisvaltaisesta ohjauksesta tutkimukseni eri vaiheissa.” (B12, 2012)

Kahdessa ensimmäisessä tekstiotteissa ohjaajia kiitetään siitä, että koko väitöskirjaprosessin ajan ohjaajilta on aina ja nopeasti löytynyt sekä aikaa että kiinnostusta tutkimustekstien lukemiselle ja pohtimiselle. Kolmannessa sitaatissa (B12) kiitos osoitetaan tutkimuksen eri vaiheissa saadusta oivaltavasta ohjauksesta. Ohjaajan tavoitettavuus tutkimusprosessin aikana nousee aineistossa esiin hyvin tärkeänä asiana. Tässäkin asiassa tietotekniikan kehittyminen on luonut sellaisia mahdollisuuksia, joita vielä muutama vuosikymmen sitten ei ollut lainkaan: *”Työni ohjaaja, Kirsi Juhila, on ollut aivan korvaamaton tuki ja apu. (---) Minua on monessa kohtaa auttanut tieto siitä, että jos en Sinua tapaa, tavoitan Sinut kyllä sähköpostilla.” (A25, 2006)*

Työvaihediskurssin keskiössä on tutkimuksen kokonaisuuden hahmottamisen vaikeus. Ohjaajan neuvojen merkitys on suuri myös silloin, kun väitöstutkija ei itse kykene paikantamaan oman tutkimuksensa vaihetta.

Pekka Saarnion viisaat kommentit teksteistäni ovat auttaneet minua löytämään tutkimuksestani yhä uudelleen sen punaisen langan.” (A23, 2006)

”Ihailen Kirsin taitoa auttaa kirkastamaan ohjattavan omaa ajattelua. Väitöskirjatyön ohjaajana hänellä oli kyky jäsentää hajallaankin olevaa tutkimustani löytämällä juonen ja rakenteen siinä kohtaa, kun sitä itse en pystynyt vielä hahmottamaan.” (A31, 2009)

Tekstiotteissa kuvataan, miten ratkaisevaa tällaisessa työn tunnistamattomassa työvaiheessa on ollut ohjaajan kyky hahmottaa rakentumassa olevan väitöstutkimuksen kokonaisuus. Ohjaaja ei kuitenkaan ole tehnyt työtä opiskelijan puolesta. Sen sijaan ohjaaja on tukenut kirjoittajan omaa ajatteluprosessia, eli kirkastanut ajattelua sekä auttanut löytämään kadoksissa olevan asianytimen.

Saatesanoissa kuvataan myös kuinka ohjaajat ovat auttaneet myös monissa hankalissa työvaiheissa, joihin väitöstutkija on joutunut. *”Tarjan pitkä kansainvälinen kokemus laitostyön tutkijana on ollut minulle korvaamaton tuki, johon olen voinut luottaa epäilyksen hetkinäni.” (A33, 2009)* Yksi tapa vakuuttaa lukijayleisöä saadun tuen merkityksellisyydestä on kuvata tiettyjä tutkimustyön vaiheita ja lainalaisuuksia sellaisina yleisinä ja tunnettuina tilanteina, joita opiskelijat yleisesti kohtaavat väitöstyötä tehdessään. Tällaisella hetkellä juuri oma ohjaaja tai muu kokenut tutkija on osannut auttaa.

”Ohjauksen merkitys on ollut merkittävä aikoina, jolloin kukaan muu ei ole tiennyt työn hankalista käännteistä ja siinä tehtävistä sisällöllisistä ratkaisuista. Professori Raunio on löytänyt keinot kannustaa eteenpäin tilanteissa, joissa opiskelija helposti menettää uskonsa työn etenemiseen.” (A26, 2006)

”Väitöskirjan esitarkastusprosessilla on iso merkitys siinä vaiheessa, kun omalle työlleen on sokeutunut ja uudet projektit kolkuttelevat nurkan takana. Esitarkastajieni Aila Matthiesin ja Jaana Lähteenmäen tarkkanäköiset huomiot

auttoivat havaitsemaan oman työn puutteet, vahvuudet ja tarkentamista vaativat kohdat.” (A45, 2013)

Ensimmäisessä sitaatissa (A26) kuvataan vaihetta, jossa tohtorikoulutettavat yleisesti menettävät uskonsa työn etenemiseen. Väitöstyön ohjaaja on kuitenkin löytänyt tilanteseen sopivan ratkaisun. Toisessa otteessa (A45) kuvataan vastaavasti työvaihetta, jossa väitöstutkijat tyypillisesti eivät enää näe tutkimuksensa ominaisuuksia. Niinpä juuri näiden esitarkastajien tarkkanäköisyys työn puutteille ja vahvuuksille on ollut ratkaisevaa. Ohjaajan ja muiden kokeneiden tutkijoiden osoittama tuki ja pitkäjännitteisyys tutkimuksen edetessä on välttämätöntä tutkimusprosessin loppuun saattamisessa. Yksin se ei silti riitä.

“Lähiomaiset ovat seuranneet tutkimuksen etenemistä kaikissa vaiheissa, sen kaaosta ja lähes loputonta kirjoittamista. Ilman heidän tukeaan ja ymmärrystä tutkimus ei olisi koskaan valmistunut. ” (A14, 2001)

“Ilman lähimpien ihmisten tukea ja kannustusta tämä työ ei olisi ollut mahdollista. Kotiväki on nähnyt läheltä tutkimuksen tekemisen eri vaiheet.” (A23, 2006)

Ilman läheisten tutkijalle osoittamaa tukea ja ymmärrystä väitöstutkimus ei olisi valmistunut. Tutkimusprosessin moninaisia vaiheita sekä näiden vaiheiden loputonta ja kaoottista luonnetta joutuvat nimittäin katsomaan varsinkin tohtorikoulutettavan kanssa samassa kotitaloudessa asuvat.

Työvaiheet lopusta katsottuna. Tohtoriopiskelu ja väitöskirjan kirjoittaminen ovat tulevaisuuteen suuntautuvaa toimintaa, joka edellyttää tavoitteiden ja suunnitelmien asettamista omalle toiminnalle (Lautamatti & Nummenmaa 2008, 108). Tutkimustyön edetessä prosessi hahmottuu uudelleen. Kun tutkimus lopulta on valmis ja tohtorikoulutettava kirjoittaa saatesanoja odottaessa tulevaa väitöstilaisuutta, väitöstutkimusprosessi ja sen monet vaiheet tai jopa tavoitteet

saattavat näyttäytyä erilaisina kuin tohtorikoulutettava alussa oli ennakoinut:

“Näin jälkikäteen olemme jo valmiita kiittämään myös niistä monista, joskus varsin tulisieluisista väittelyistä, joita olemme saaneet käydä erilaisissa laitoksen jatkokoulutusseminaareissa.” (A6, 1996)

“Suunnittelin kirjoittavani monografiamuotoisen lisensiaattityön, mutta tuloksena näyttäisi nyt olevan artikkelimuotoinen väitöskirja.” (A8, 1997)

Työvaihediskurssissa väitöstutkimusprosessi hahmottuu lopusta katsottuna. Tutkimustyön monista vaiheista rakentuva kuva on jo eheytyntä kokonaisuudeksi kun saatesanoja kirjoitetaan. Kaikkia läpikäytyjä vaiheita ja keskeneräisyyden kohtia ei enää pysty erottamaan toisistaan. Myös asioiden merkitys muuttuu, kun niitä tarkastelee eri näkökulmista: jälkikäteen voi olla kiitollinen jostakin, mikä tapahtuessaan ei tuntunut erityisen arvokkaalta asialta. Myös työvaihediskurssissa tutkimustyön yhteistoiminnallisuudella on keskeinen rooli, mutta saatu apua kuvataan erilaisten työvaiheiden kautta. Työvaihediskurssi on lähellä myös tutkimusmatkadiskurssia, jota käsittelen seuraavassa luvussa. Nämä eroavat kuitenkin siinä, että työvaihediskurssissa erilaiset vaiheet liitetään väitöstutkimustyöhön, ei niinkään tutkijaan. Tutkimusmatka taas on tekijän persoonallinen prosessi. Eroja löytyy myös tekstien tyylistä: työvaihediskurssia tuotetaan usein vähäeleisemmin kuin tutkimusmatkadiskurssia, jossa metaforisten ilmaisuja käyttö on hyvin runsasta.

4.3 Tutkimusmatkadiskurssi

Tieteellistä tutkimusta kuvataan usein matkana tuntemattomaan, jossa liikutaan tutulta maaperältä yli tunnettujen rajojen ja kohdataan suuria kysymyksiä (Ylijoki 1998, 9-10). Matka-metaforan käyttö on tarkastelun saatesana-aineistossa varsin runsasta. Väitöstutkimusprosessia kuvataan metaforisesti matkana ja kulkemisena,

kun tutkimustyön vaiheet nimetään käyttäen liikkumiseen liittyviä verbejä ja substantiiveja (vrt. Kakkuri-Knuuttila 2003, 258). Matkalla harpotaan, taivalletaan ja kuljetaan yhtä matkaa eteenpäin sekä lähdetään liikkeelle yhtä jalkaa. Matkalla voi eksyä, harhailla sekä löytää takaisin oikealle polulle. Väitöstutkijan seurana on erilaisia kanssamatkaajia. Matkaaminen ei ole suoraviivaista, vaan sillä on omat vaihteensa ennen määränpäähän saapumista: *“Tutkijan matkani on ollut kohtalaisen pitkä, monivivahteinen ja monivaiheinen.”* (A16, 2003).

Tutkimusmatkadiskurssi rakentuu saatesanateksteissä, kun väitöstutkimusprosessia kuvataan metaforisesti matkana, taipaleena tai seikkailuna, jossa siirrytään paikasta toiseen. Siirtyminen ymmärretään nyt enemmänkin tutkijan persoonallisena prosessina. Anni Peuran (2008, 5-8, 24) mukaan tohtoroitumisprosessia voidaan tarkastella eräänlaisena initiaationa ja siirtymäriittinä akateemisena maailmaan.

“Tämä tutkimus on ollut tekijälleen itsensä voittamisen seikkailu. --- Mutta nyt tutkimus on valmis ja olen lopputuloksesta hyvin ylpeä. Nuorena tyttönä en osannut edes haaveilla siitä, että olisin jonakin päivänä yliopisto-opiskelija ja valmistuisin maisteriksi, saati vielä oikein tohtoriksi. Olen ottanut haasteita vastaan kerta toisensa jälkeen, tehnyt kovasti töitä ja ylittänyt itseni” (A38, 2011)

Tekstiotteessa väitöstutkimusprosessi kuvataan sekä itsen että itselle asetettujen rajojen ylittämisenä sellaisella tavalla, jota kirjoittaja ei olisi nuorena vielä osannut edes toivoa. Saavutus on ollut myönteinen ja tärkeä. Kovalla työnteolla kirjoittaja kertoo nyt valmistuneensa ”oikein tohtoriksi”, mikä samalla korostaa tohtorin tutkinnon suurta merkitystä, mutta myös saattaa tutkinnon arvon hivenen ironiseen valoon. Tutkimusmatkan diskurssissa väitöstutkimuksen työstäminen rakentuu tekijän omakohtaisena matkana kohti tutkijuutta, tohtoruutta tai ylipäänsä opinnäytteen suorittajuutta.

“Tutkimusmatkani alussa valtakunnallinen Perhetutkimuksen tutkijakoulu vaikutti tutkimukseni suuntaan ja sisältöihin. Monitieteisenä tutkijakouluna se tarjosi kiinnostavia uusia näkökulmia tutkimuksen tekemiseen ja tekemisen tapaan ja pakotti pysähtymään oman ajattelun ja tietämisen tavan äärelle.”
(A40, 2011)

Tekstiotteessa kuvataan, miten väitöstutkimuksen aloittaminen monitieteellisessä tutkijakoulussa laajensi kirjoittajan aiemmin omaksumia käsityksiä tutkimustyöstä, mutta myös saattoi tutkijan oman tietämisen tapansa äärelle, tunnetun ja tuntemattoman rajalle. Myös tutkimusmatkadiskurssin kautta esitetään kiitoksia avusta ja tuesta matkan aikana, sekä jaetusta matkanteosta. Väitöskirjaan päättyvää polkua ei voi nimittäin kulkea yksin, siksi sen päättyessä on paikka kiitoksille. *“Pitkän ja mutkittelevan väitöskirjapolun päätteeksi on aika lausua lämpimät kiitokset monille matkan varrella tutkijan uraani vaikuttaneille ihmisille. Vaikka väitöstutkimuksen tekeminen on aika ajoin tuntunut yksinäiseltä työltä, niin loppujen lopuksi tutkimus on hyvin kollektiivinen ilmiö.”* (A28, 2008)

Eksyminen. Tutkimusmatkadiskurssin keskiössä on epävarmuus perille pääsemisestä. Valmista karttaa ei ole olemassa juuri tämän väitöstutkimusmatkan yksityiskohtaiseen reitistöön. Suurena tukena tohtorikoulutettavalle ovat erilaiset kanssamatkaajat. Näistä kaikkein tärkein on tietysti väitöstyön ohjaaja.

”Tarjan ohjauksellinen kanssamatkaajuus on ollut läsnä ja saatavilla olevaa, paneutunutta, asiantuntevaa ja rohkaisevaa – matkantekoani aina eteenpäin vievää.” (A40, 2011)

“Koko tutkimusmatkani kestävästä kannustavasta ja paneutuvasta tuesta kiitän lämpimästi ohjaajanani toiminutta Johanna Hurtigia. Johannalla on taito antaa rehellistä ja kriittistä palautetta kolhimatta aloittelevan tutkijan herkkää itsetuntoa. Hänen oivaltavat ja tekstiä terävöittäneet kommenttinsa sekä suhtautumisensa ystävänä auttoivat eteenpäin ja tekivät matkasta kulkemisen.

arvoisen.” (B8, 2007)

Tekstiotteissa kuvataan, miten ohjaajan neuvot ja kokemus ovat auttaneet eteenpäin tutkimusmatkalla, mutta tehneet siitä myös kulkemisen arvoisen. Ohjaaja on ollut kanssamatkaajana sellainen viisas ystävä, joka on antanut rehellistä palautetta. Samalla ohjaaja on suojellut nuoren tutkijan kykyä vastaanottaa tarvittavat neuvot ja palautteet, jotta matkaaminen on voinut jatkua.

Tohtorikoulutettavan motivaation ylläpitämiseksi on hyvin tärkeää, että tutkimustyö koetaan omaksi työksi ja projektiksi. Tiedetään että varsin monet opiskelijat harkitsevat tohtoriopintojensa keskeyttämistä. Se haastaa myös ohjaussuhdetta. (Lautamatti & Nummenmaa 2008, 112.) Saatesanat eivät voi kertoa kesken jääneille väitöstutkimusprosesseille annetuista merkityksistä. Sen sijaan saatesanoissa ohjaajan rooli on ollut keskeinen myös siinä, että väitöstyön pariin on palattu uudelleen takaisin: *“Paluu tutkimuksen pariin ei olisi ollut mahdollista ilman ohjaajaani professori Tarja Pösön rauhallisen määrätietoista, kannustavaa ja väsymätöntä työni ohjaamista.”* (A42, 2012)

Tyypillisenä eksymisen uhkakuvana rakentuvat harhaan kulkeminen ja polun hukkaaminen. Perille löytämistä ja oikealla tiellä pysymistä, eli väitöskirjan valmistumista, tukevat ohjaajan tai muun kokeneen tutkijan osaavat neuvot.

“Professori Olli Kangas toimi väitöskirjan ohjaajana ja ohjasi työtä oikealle polulle tilanteissa, joissa itse ajauduin eksyksiin. (---)

Ma. Professori, dosentti Heikki Ervasti (---) myös neuvoi usein konkreettisesti eteenpäin kun harhailin kvantitatiivisten menetelmien viidakossa. Ma. professori VTT Leo Nyqvist ohjasi minut oikealle tielle laadullisessa analyysissa.” (B7, 2006)

“Työtovereistani sosiaalityön professori Katja Forssén on työni ohjaaja,

kokeneena tutkijana ja ystävänä näyttänyt tietä, jota pitkin oli hyvä lähteä tutkimuksen kanssa kulkemaan, ja hän piti hyvää huolta myös tällä tiellä pysymisestä.” (B5, 2001)

Ensimmäisessä tekstiotteessa (B7) väitöstutkijaa kuvataan uhkaavan eksyminen erilaisissa varsin konkreettisissa tilanteissa, kuten tutkimusmetodologian hallinnassa. Sen sijaan jälkimmäisessä eksymisen uhkakuva nimetään yleisemmäksi, tiellä pysymättömyyden vaaraksi. Ohjaajan merkitys oikean suunnan pitämisessä on ollut suuri. Tohtorikoulutettava on yleensä uusi tutkijayhteisössä, mutta ei aina. Ensimmäisessä sitaatissa kirjoittaja puhuttelee kokeneita kollegoita kunnioittavan etäisesti, ja asemoituu eksyväksi opiskelijaksi. Sen sijaan jälkimmäisessä tekstissä puhuu jo itsekin tutkijayhteisössä paikkansa vakiinnuttanut tutkija.

Eräänlainen eksymisen muoto tutkimusmatkalla on ajautua irralleen akateemisesta yhteisöstä, muista tutkijoista ja jaetusta tutkimusorientaatiosta. Tällöin tohtorikoulutettavaa uhkaa vieraantuminen koko tutkimusmatkanteon mielekkyydestä. Jatko-opiskelijan kokema yhteenkuuluvuus ja osallisuus akateemiseen yhteisöön ovat kantava voima myös tutkimusmatkan aikana.

“Korvaamattomana linkkinä yliopistoon on ollut jatkokoulutuspienryhmämme. (---) Olen tehnyt tutkimusta kotona enkä ole ollut kiinteässä yhteydessä muihin tutkijoihin ja yhteiset seminaarit ovat olleet keitaita tällä matkalla. Kiitos teille kaikille.” (A23, 2006)

“Olen tehnyt tutkimustyötä tutkimusapulaisena ja tutkijana lukuisissa projekteissa yli 20 vuoden ajan. Tieteenalat ja tutkimusaiheet ovat vaihdelleet, ja ajoittain olen tuntenut itseni jonkinlaiseksi nomadiksi, joka ei löydä tieteellistä kotia mistään. Epäilyn ja uhkaavan luovuttamisen hetkinä tutkimustyön kiinnostavuus ja hiukan epärealistinen optimismini ovat kannustaneet jatkamaan.” (A5, 1996)

Ensimmäisessä tekstiotteessa (A23) tärkeä kontakti akateemiseen yhteisöön on muodostunut jatkokoulutusryhmä, jonka seminaarit ovat tarjonneet metaforisesti nesteytystä janoiselle tohtorikoulutettavalle. Sen sijaan toisessa tekstiotteessa (A5) irtautuminen tutkimustyön mielekkyydestä muodostuu pidemmällä aikavälillä. Se yhdistetään omaan monipuoliseen akateemiseen työhistoriaan eri tieteenaloilla. Kirjoittaja kuvaakin itseään akateemiseksi nomadiksi, eräänlaiseksi tieteelliseksi kodittomaksi. Tutkimustyön henkilökohtaisesti koettu kiinnostavuus on auttanut jatkamaan silloin, kun väitöstutkimuksen päämäärä on uhannut muuttua epäselväksi.

Tutkimusmatka elämänkerran osana. Väitöstutkimusprosessi on luonteeltaan ilmeisen akateeminen hanke. Tästä huolimatta tutkimusmatkadiskurssissa tutkijan oman prosessin lähtökohdat ja siten myös väitöstutkimusprosessin alkupiste kiinnitetään usein tohtorikoulutettavan lapsuuteen ja lapsuuden kotiin. Äitejä, isiä ja isovanhempia kiitetään saatesanoissa siitä, miten nämä ovat tukeneet väitöstutkijaa aiemmissa opinnoissa ja koulutusvalinnoissa, sekä rohkaisseet itsenäiseen ajatteluun ja kannustaneet uskomaan omiin kykyihin.

”Kiitän myös vanhempiani Lea ja Voitto Helavirtaa. He kannustivat minut kirjojen maailmaan jo pienestä. Siksi tutkimusmatka kirjojen äärellä on viehättänyt.” (A40, 2011)

”Sain äidiltäni hyvät elämänevät ja uskalluksen tarkastella elämää monesta näkökulmasta.” (A25, 2006)

Lapsuuden kodin perintö on auttanut tohtorikoulutettavaa tutkimusmatkalla. Ensimmäisessä tekstiotteessa (A40) kuvataan, miten tutkimusmatka tutkimuskirjallisuuden äärellä on ollut mielenkiintoista, koska kirjoittaja on jo lapsuudessa tutustunut kirjojen maailmaan. Tutkimus on siten pitkälti kirjallista toimintaa. Sen sijaan toisessa tekstiotteessa (A25) kuvataan miten omalta äidiltä

on saatu rohkeutta tarkastella asioita erilaisista perspektiiveistä. Samalla viitataan, että tutkimustyössä tärkeää on kyky paikantaa erilaisia näkökulmia tarkasteltavaan asiaan ja uskallus katsoa näkemäänsä. Väitöstutkimus saa näiden sitaattien valossa suuren merkityksen tekijänsä elämänkaareissa. Lähtökohdat tutkimustyölle nimetään lapsuudessa omaksuttuihin taitoihin ja asenteisiin.

Tutkimusmatkadiskurssissa väitöstutkimusprosessi rakentuu tohtorikoulutettavan omana kehityspolkuna ja myös siirtymänä kohti akateemisen yhteisön jäsenyyttä (vrt. Ylijoki 1998, 132-138). Tässä tutkimusmatkadiskurssi lähestyy myös tutkijana pätevoitymisen -diskurssia, jota käsittelen seuraavassa luvussa. Ne eroavat toisistaan kuitenkin siinä, että pätevoitymisen diskurssissa rakennetaan kuvaa väitöstutkimusprosessista akateemisten taitojen omaksumisen ja sisäistämisen kautta. Sen sijaan tutkimusmatkadiskurssi merkityksellistää väitöstutkimusprosessia yksilön persoonallisena prosessina.

4.4 Pätevoitymisen diskurssi

Pätevoitymisen diskurssissa väitöstutkimusprosessi rakentuu ammatillisena oppimisen prosessina, jossa jatko-opiskelija omaksuu tutkimuksellisia tietoja ja taitoja sekä pätevoityy tutkijan ammattiin. Väitöstutkimuksesta voidaankin puhua yhä enemmän ammattitutkintona, ”tutkijan ajokorttina” tai tieteellisenä asiantuntijuutena erotuksena väitöstutkimuksesta itsetarkoituksena tai jopa elämäntyönä (Pyhältö & Soini 2008, 137-138; Julkunen 2004, 204-205). Eri aloilla väitöstutkimuksen merkitys tutkijana itsenäistymiseen ja kypsymiseen saattaa olla erilainen. Yhteiskuntatieteissä ja sosiaalityössä väitöstutkimusta laaditaan yleensä varsin itsenäisesti ja itse valitusta aiheesta. Toisin on usein luonnontieteissä, joissa väitöskirjan tekeminen voidaan aloittaa jo perustutkinnon suorittamisen yhteydessä ja sitä laaditaan osana tutkimusryhmää. (Huhtaniemi 1999, 12-13.) Silti muiden merkitys tieteellisen ammattitaidon saavuttamisessa on myös sosiaalityössä keskeinen.

Tieteellinen asiantuntijuuden ja ammattitaidon saavuttaminen. Pätevöitymisen diskurssissa olennaista väitöstutkimusprosessissa on erilaisten yleisten tieteelliseen ammattitaitoon kuuluvien tutkimuksellisten taitojen hankkiminen ja omaksuminen, mutta myös tutkijan työhön kuuluvien ammatillisiin areenoihin tutustuminen. Tällaisia jatko-opintojen aikana opittavia tärkeitä taitoja ovat esimerkiksi tieteellinen kirjoittaminen, sekä kyky ottaa vastaan omaan tutkimukseen kohdistuvaa kriittistä palautetta siten, että saa siitä parhaan hyödyn työskentelynsä tueksi.

“Artikkeliväitöskirjan tekemisessä heidän kokemuksensa tutkijoina, ja erityisesti tutkimustekstien kirjoittajina ja lukijoina, on ollut minulle ensiarvoisen tärkeää. He ovat molemmat opastaneet minua lukemaan saamaani palautetta, suodattamaan siitä olennaisen ja uskomaan omaan tekstiini.” (A41, 2012)

”Laitoksen jatkokoulutuspienryhmän aktiivinen keskustelukulttuuri oli oppikoulu, jossa opin sekä antamaan että saamaan palautetta. Töiden edistymistä rinnakkain on ollut kasvattavaa seurata ja odottaa tätä omaa vuoroaan.” (A34, 2010)

Tärkeänä oppimisprosessin mahdollistajana rakentuu jatko-opiskelijan ominaisuutena sellainen paksu nahka, joka auttaa tarkastelemaan työhön kohdistuvat palautteet tutkimustyötä edesauttavalla tavalla, ei itseen kohdistuvana. Tutkimustyölle tärkeitä oppimisympäristöjä tuotetaan saatesanoissa monenlaisena. Ensimmäisessä tekstiotteessa (A41) kirjoittaja on kyennyt erottelemaan olennaisen palautteen ja säilyttämään uskon omaan tekstiin kokeneiden tutkijoiden opastuksella. Jälkimmäisessä tekstiotteessa (A34) korostetaan vertaisryhmän ja vertaisohjauksen merkitystä väitöstutkijan tieteellisen ammattitaidon kehittämisessä. Vertaisoppiminen korostaa oppijan omaa vastuuta oppimistilanteessa sekä kykyä ongelman jäsentämiseen. (Soini 2008, 127-129).

Tekstiotteessa kuvataan, miten jatkokoulutusryhmän keskustelukulttuuri on muotoutunut oppimisympäristöksi, jossa kirjoittaja on oppinut käsittelemään tutkimustyöhön kohdistuvaa palautetta.

Väitöskirja- ja tohtoroitumisprosessiin liittyy myös monia sellaisia akateemisia tietoja, taitoja sekä perinteitä, joihin ei ole olemassa juurikaan virallisia kirjallisia ohjeita (Peura 2008; Patja & ym. 1998; Ilmakunnas 2010). Tohtorikoulutettavan oletetaan kuitenkin lähtökohtaisesti osaavan ja tuntevan tohtoroitumisen traditioon liittyvät käytännöt ja taidot. Tulevat tohtorit hakevat tällöin epävirallista tietoa todennäköisimmin lähipiiriinsä tutkijatovereilta. ”---Juuri meitä ennen väitellyt Pirkko-Liisa Rauhala ”tutoroi” meidät väitöskirjan julkaisemiseen ja väittelyyn liittyviin käytännön asioihin, mistä kiitos.” (A6, 1996) Myös väitöstyön ohjaaja saattaa opastaa tulevaa tohtoria tutkijan elämään ja omien ammatillisten verkostojen luomiseen ja siten omille jaloilleen tutkijana.

”Väitöskirjatyöni ohjaamisen lisäksi Tarja on ohjannut minua akateemisen maailman areenoille, kansainvälisiin seminaareihin ja tutkijatapaamisiin. Tarja on myös hellästi ohjannut minua löytämään sopivia matkakumppaneita sekä ihmisiä, tekstejä että ajatuksia.” (A41, 2012)

Tutkijan työarkeen kuuluvat toiminnan kentät ja kansainväliset kontaktit, joiden merkityksen ja toimintatavan opiskelija ymmärtää vasta väitöstutkimusvaiheessa. Tutkijan taitojen omaksuminen edellyttää toisaalta käsitystä myös siitä, millainen on hyvä sosiaalityön tutkija. Erityisesti Tampereen saatesanoissa ohjaajaa ja opettajia kuvataan tärkeinä esikuvina, jotka ovat vaikuttaneet väitöstutkijan käsityksiin voimakkaastikin: ”Hän on sekä ohjauksellaan että omalla tutkimus- ja opetustyöllään pyrkinyt osoittamaan, että inhimillinen vaihtoehto on sosiaalityössäkin todellisuutta.” (A3, 1991) Käsitystä hyvästä tutkijasta peilataan omiin kokemuksiin. Tärkeänä kuvataan paitsi tutkijan ammatillisia taitoja, mutta myös tämän henkilökohtaisia ominaisuuksia, suhtautumista ihmisiin ja elämään yleensä.

"I cannot forget my first teachers at the University of Tartu, Zara G. Mints and Yuri M. Lotman, who taught me not only academic analytical thinking but also deep humanity, which they demonstrated by their own way of life." (A15, 2002)

"Tarjaa kiitän myös esikuvallisena tutkijakollegana ja tutkimustyön ohjaajana ---. Toivon, että olen oppinut jotain siitä kunnioittavasta ja kuuntelemaan herkistyneestä asenteesta, jolla osaat lähestyä erilaisia tutkimuskohteita, tutkimustekstejä ja monia muitakin elämässä vastaan tulevia asioita." (A27, 2007)

"Suvin energisyys ja jatkuva innostus uusiin asioihin on myös toiminut hyvänä esimerkkinä siitä, millaista iloa tiedon tuottamiseen voi sisältyä." (A21, 2005)

Tekstiotteissa sosiaalityön tutkijan ihanteelliset ominaisuudet rakentuvat humanismiksi, joka ylittää tutkimustyön, mutta ilmenee myös siinä tavassa, jolla tutkimuskohteita tarkastellaan, omassa elämäntavassa sekä tavassa kohdata muut ihmiset. Omakohtaista kiinnostusta tieteeseen ja tiedon tuottamiseen voidaan pitää tieteenalajaot ylittävänä universaalina tutkijan hyveenä.

Väitöstyön tieteelliset ja tutkimukselliset lähtökohdat. Pätevöitymisen diskurssin kautta kirjoittaja voi argumentoida oman työnsä tieteellisiä lähtökohtia sekä vakuuttaa lukijayleisöä työn tutkimuksellisista valinnoista. Väitöstutkimukseen ryhtymisen motiivina toimivat monenlaiset tekijät. Tieteen ihanteen mukaista on, että tohtorikoulutettava ryhtyy väitöstyöhön, koska tuntee aitoa kiinnostusta tieteeseen sekä tutkijan uraan. Sille vastakkaisena lähtökohtana taas voidaan nähdä sellainen meriittitutkijuus, jonka taustalla ovat henkilökohtainen näyttämisen halu ja kunnianhimo. (Huhtaniemi 1999, 13.) Myös saatesana-aineistossa mainitaan usein väitöstutkimuksen lähtökohdiksi kiinnostus tutkimusaiheeseen sekä halu kehittyä tutkijana. Tohtorin tutkinto meriittinä on nostettu esiin vain silloin, kun se esitetään vertauskohtana jollekin toiselle tavoitteelle, jota omalle

tutkimukselle kuvataan ominaisemmaksi.

“Väitöstutkimuksen kirjoittamaton ja itsestään selvä tavoite on akateeminen meritoituminen. Se ei kuitenkaan ollut oman tutkimusmatkani tavoite ensisijassa, vaan kiinnostus tutkimuksen tekemiseen ja sen opetteluun ovat innoittaneet matkaamiseen yhtä lailla kuin lasten hyvinvointiin liittyvät moniulotteiset kysymykset.” (A40, 2011)

“Koko suku on myötäelänyt kanssani ja odottanut suvun ensimmäistä tohtoria. Se on jotenkin velvoittanut saattamaan työn loppuun. Itseäni ei niinkään ole tohtorihattu motivoinut, vaan tutkiminen sinänsä on enimmäkseen mukavaa” (A19, 2004)

Onnistuneen väitöstutkimusprosessin ilmeinen päätepiste on tohtorin tutkinto ja valmis väitöstutkimus. Useissa saatesanoissa tämä tunnistetaan ja siihen otetaan kantaa. Tällöin tohtorin tutkintoa akateemisena oppiarvona tai meritoitumista ei kuitenkaan merkityksellistetä tutkimustyön ensisijaiseksi päämääräksi ja tavoitteeksi. Päinvastoin, silloin kun tohtorin tutkinto on mainittu, se on myös määritelty sellaiseksi instrumentaaliseksi tavoitteeksi, josta jossakin määrin erottaudutaan. Ensimmäisessä tekstiotteessa (A40) akateeminen meritoituminen suhteutetaan väitöstutkijan kokemaan kiinnostukseen tutkimuksen tekemiseen, oppimisen prosessiin sekä tutkimusaihetta kohtaan. Myös toisessa tekstiotteessa (A19) rakentuu vertailu tohtorin tutkinnon ja oman tutkimustyötä kohtaan koetun kiinnostuksen välille. Tutkimus painaa vaakakupissa lopulta enemmän, vaikka kuvauksessa myös paikannetaan sosiaalisten odotuksien merkitys ”suvun ensimmäisestä tohtorista”.

Väitöskirja on opinnäyte, mutta myös tutkimus, jota koskevat yleiset tieteellisen tutkimuksen normit ja säännöt. Tieteellisen tutkimuksen tavoitteena on tuottaa uutta, tieteenaalle olennaista tietoa, tai uudelleen arvioida olemassa jo olevaa tietoa (Kiikeri & Ylijoki 2008, 14-19). Saatesanoissa omaa väitöstutkimusta

perustellaan usein havaitulla tutkimustarpeella. Samalla tuotetaan myös omaa tieteellistä osaamista. Lukijayleisölle kerrotaan ajankohtaisesta ja tärkeästä tutkimusaiheesta, jota ei ole aiemmin tutkittu, ainakaan riittävästi tai kattavasti. Tutkimus aiheesta on nyt tarpeen. Tarttumalla tieteenalan kannalta olennaisiin kysymyksiin voidaan tutkimuksella saavuttaa merkittäviä tuloksia (Raivio 1999, 35). Se on tietysti eduksi myös opinnäytteelle (Raunio 2014, 17-18).

”Dissimilarities of this kind imply that the systems of welfare in Confusian Asia and Europe vary in many exciting ways. To fully understand their qualitative differences, however, we need to further examine their complicated socio-cultural backgrounds, instead of simply labelling them as developed or underdeveloped. Thus, this study undertakes to investigate the cultural backgrounds of confusian welfare as its major concern; other elements are also analyzed in relation to cultural contexts.” (A11, 1999)

Yllä olevassa tekstiotteessa väitöstutkimusta perustellaan tutkittavan ilmiön syvemmällä ymmärtämisellä. Lukijoita vakuutetaan ilmiön ymmärtämisen tärkeydestä rakentamalla kuvaus inhimillisestä tendenssistä tehdä yksinkertaistavia luokitteluja hyvinvointijärjestelmien kehittyneisyydestä, mikä puolestaan ei tavoita ilmiön todellista, kulttuurin taustoittuvaa luonnetta. Ilmiön tarkastelu edellyttää sellaista tieteellistä tarkastelua, johon väitöstutkimuksessa nyt ryhdytään. Tutkimustarve -argumentin vahvuutta voidaan lisätä vakuuttamalla lukijayleisöä siitä, että aiheen tutkimustarve on yleisesti todettu. Usein vedotaan myös siihen, että akateemisesti tunnustetut ja arvovaltaiset tutkijat ovat tohtorikoulutettavan kanssa samaa mieltä asiasta. Tällöin tutkija ei ole ollut yksin kiinnostavan, sosiaalityön kannalta relevantin sekä vähän tutkitun aiheensa kanssa.

“Maahanmuuttajasosiaalityötä koskevan tutkimuksen ja koulutuksen tarve on osoittautunut hyvin ilmeiseksi, ja tutkimustyöni tuloksia on käytetty koulutusmateriaalina eri puolilla Suomea. Tietoisuus aiheen

ajankohtaisuudesta on oivasti kannustanut oman väitöstyöni edistymistä. Erilaisissa koulutustilaisuuksissa käydyt keskustelut ovat myös rikastuttaneet tutkimuksessani esiin tulleita näkökulmia.” (B10, 2008)

Tekstiotteessa kuvataan, miten muutkin tahot ovat tunnistaneet väitöstutkimuksen aiheen ilmeisen tutkimustarpeen. Tämä puolestaan on lisännyt kirjoittajan ymmärrystä tutkimusaiheensa ajankohtaisuudesta ja tuonut uusia näkökulmia tarkasteluun.

Sosiaalityön tutkimuksella on tiivis yhteys alan ammatilliseen käytäntöön sekä laajemmin yhteiskuntapolitiikkaan. (Raunio 2009, 5, 18-22; Heikkinen 2008, 20-21) Myös tutkimusetiikka on yhteydessä alan ammattietiikkaan. Sosiaalityön tutkimukseen kohdistuu odotuksia sen vaikuttavuudesta, sekä tiedon tuottamisesta käytännön interventioista. Sosiaalityön tutkimukselle olennainen arvo on sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoite ja tiedon tuottaminen sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi. (Pekkarinen 2014, 36-37; Rauhala & Virokangas 2011, 246-252) Usein saatesanoissa otetaan epäsuorasta kantaa tähän tutkimusetiikan ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden väliseen suhteeseen. Tämä tulee esiin silloin, kun saatesanoissa esitetään toive ja tavoite väitöstutkimuksen vaikuttavuudesta tutkittavaan yhteiskunnalliseen kysymykseen, jolla samalla perustellaan oman tutkimuksen lähtökohtia.

“Vaikkei tutkimukseni koskaan tavoittaisi mukana olleita lapsia, toivon vilpittömästi, että heidän näkökulmiensa kautta voin tutkimuksellani vaikuttaa edes pienesti lasten hyvinvointiin Suomessa. Muutoin matkani loppuunsaattaminen olisi merkityksetöntä.” (A40, 2011)

“I would like to express my thanks to the K. special Needs School for allowing me to observe their world and to learn so much from the experience. The institution's direct profit from this study may seem to be small, but profit is indirect and needs time because its impact extends through the changes of

thought in the system in general. Despite the fact that we working towards the same thing with the same aim, which is the welfare of Estonian children.” (A15, 2002)

”Toimittaessaan asioitaan ja tehdessään työtään antoivat monet sosiaalityöntekijät ja asiakkaat tutkimukselleni aiheen ja aineiston. Samalla kun kiitän heitä, toivon, että tulkinassani olisin suhteutunut riittävän arvostavasti heidän työhönsä ja pulmiinsa.” (A7, 1997)

Väitöstutkimuksen koko mielekkyys kiinnitetään tekstiotteessa (A40) sen yhteiskunnalliseen vaikuttavuuteen, edes pieneen. Seuraavassa tekstiotteessa (A15) nimetään lastensuojelulaitoksen ja väitöstutkimuksen yhteiseksi tavoiteeksi virolaisten lasten hyvinvoinnin parantaminen. Samalla kirjoittaja arvioi ja kommentoi niitä eroja, joita tavoitteen saavuttamisessa on yhteiskunnallisella ja institutionaalisella sekä toisaalta tiedontuotannollisella tasolla. Kolmannessa tekstiotteessa (A7) arviointi kääntyy itse tiedontuottamiseen. Kirjoittaja pohtii tutkimuksen kohteena olemisen mahdollisia negatiivisia vaikutuksia tutkimuksen kohteelle. Samalla esitetään toive, että tutkimusanalyysi on ollut kohdetta kunnioittava, eikä siten ole aiheuttanut vahinkoa tutkittaville.

Tohtorikoulutettavasta tutkijaksi. Pätevöitymisen diskurssissa tuleva tohtori voi asemoitua itsenäisen ja valinnoista vastaavan tutkijan subjektipositioon, mutta myös suhtautua varovaisemmin tieteen auktoriteetteihin.

”Erityiset kiitokset kohdistan työni esitarkastajille professori Juha Hämäläiselle ja VTT, dosentti Petri Virtaselle tiukoista ja perusteellisista kommentteista. Nämä kommentit olen parhaan kykyni mukaan ottanut huomioon työtä viimeistellessäni.” (A26, 2006)

”Heidän kommenttiansa pohjalta tein raporttiini vielä lukuisia muutoksia ja jopa innostunein mielin. Kaikkiin huomioihin lausunnossa – kuten muissakaan.

palautteissa – en kuitenkaan reagoinut. Kirja on tekijänsä näköinen, ja vastuu valinnoista on kirjoittajan.” (A19, 2004)

Ensimmäisessä otteessa (A26) kirjoittaja toteaa todella yrittäneensä huomioida väitöstutkimuksen viimeistelyssä esitarkastuslausunnossa saamansa tiukat kommentit. Jälkimmäisessä tekstiotteessa (A19) kirjoittaja asemoituu itsenäisen tutkijan positioon: kirjoittaja kertoo arvioineensa esitarkastajilta saadun palautteen sisältöä. Vain tarpeelliseksi katsotut muutokset on tehty, ei kuitenkaan kaikkia ehdotettuja ja vastuu tehdyistä valinnoista otetaan itselle. Eräissä saatesanoissa kuvataan, miten kirjoittaja on väitöstutkimuksensa perusteella esittänyt kriittisiä johtopäätöksiä ja saanut siinä julkista tukea tieteen auktoriteetilta, ja siten tunnustuksen omasta tieteellisestä täysivaltaisuudestaan: *“Professori Briitta Koskiahon on, paitsi kommentoinut työtäni sen eri vaiheissa, myös asettunut julkisesti puolustamaan tutkijan oikeutta kriittisiin johtopäätöksiin.”* (A3, 1991)

Pätevöitymisen diskurssissa väitöstutkimusprosessi rakentuu tutkijan ammattitaidon tavoittelemisena ja sen saavuttamisena. Sosiaalityön väitöstutkimustyötä tekemällä omaksutaan sosiaalityön tutkijalle keskeisiä tietoja ja taitoja, arvoja ja asenteita. Pätevöitymisen diskurssin keskiössä ovat siten oppimisen prosessien kuvaukset, mikä erottaa sen tutkimusmatkan diskurssista, jossa korostuvat enemmän emotionaalisten ja psykologisten prosessien läpikäyminen.

4.5 Tutkimuskuplan diskurssi

Tutkimuskuplan diskurssissa väitöstutkimusprosessin merkitys rakentuu yhtenä osana tutkijan elämää. Saatesanoissa väitöstutkimusprosessia kuvataan usein muulle elämälle – perhe, ystävyysuhteet, palkkatyö – rinnakkaisena todellisuuden ulottuvuutena. Väitöstutkimusprosessi uhkaa viedä tutkijan voimavarat ja ajan, mutta myös todellisuuskäsityksen mittasuhteet. Samalla tuotetaan kuvaa tohtorikoulutettavan elämästä väitöstutkimuksen maailmassa, joka erkaantuu lähes

omaksi entiteetikseen arkitodellisuudesta. Tutkimustyö on kuitenkin kaikkea muuta kuin omavarainen maailma. Saatesanoissa väitöstutkimuksen mittasuhteet haetaankin lopulta niin kutsutusta arkisesta elämästä sekä ihmissuhteista. Paremman käsitteen puuttuessa olen nimennyt tällaisen tavan merkityksellistää väitöstutkimusprosessi tutkimuskuplan diskurssiksi.

Kohti Karonkkaa -teoksessa annetaan ohjeita (erityisesti lääketieteestä) väitöskirjaansa valmisteleville nuorille tutkijoille, joita neuvotaan muun muassa ajoittamaan väitöskirjan kirjoittaminen mahdollisimman varhaiseen ikävaiheeseen (Jänne 1999, 102-103). Yhtäältä se on eduksi tulevalle uralle, mutta lisäksi se helpottaa tutkimustyön ja erilaisten sosiaalisten velvoitteiden yhdistämistä. Tämä siitä syystä, että nuorella, selvästi alle 30-vuotiaalla jatko-opiskelijalle tällaisia sitoumuksia arvellaan olevan vähemmän kuin vanhemmalla vertaisellaan. (Mt.) Miten meistä tuli tohtoreita -teosten (1998, 2010) omaelämäkerrallisissa tohtoroitumismuistelmissa taas ei juurikaan kerrota siitä, millä tavoin väitöstutkija on kyennyt yhdistämään tutkimustyön ja perhe-elämän, tai muut sosiaaliset velvoitteet. Ehkä muita velvoitteita ei ole ollut, tai niitä ei arvioitu tohtoroitumisprosessin kannalta mainittavina annetussa asiayhteydessä. Yhden merkittävän poikkeuksen tekee kuitenkin 1974 väitellyt Ohto Manninen (1998, 260-261), joka kertoo kirjoittaneensa opinnäytettään perhesyistä paljolti kotona ja myös hieman kuvailee sitä: ”Vauvan jokeltelun ja muiden mielenilmausten ei saanut antaa haitata tahtia, mutta luonnonmukainen ”huolto” ja pesu saattoikin aiheuttaa katkoksia. Tutkijanura ja lapsenhoito ovat kokemukseni mukaan ainakin autettavasti yhteen sovitettavissa. Jos siis sukulaisia on tarpeen tullen käytettävissä.” (Mt.) Saatesana-aineistossani tilanne on siinä mielessä erilainen, että tutkimustyön ja sosiaalisten velvoitteiden yhtälöä kuvataan tyypillisesti keskeisenä asiana väitöstutkimusprosessissa ja sosiaaliset velvoitteet rakentuvat teksteissä myös eräänlaisina todellisuuden mittatikkuina.

“Tutkimuksen ulkopuolinen maailma luo puitteet tutkimuksen tekemiselle – näin siitä huolimatta, että tutkimus useinkin tuntuu vievän ajan kaikelta muulta.

Harvakseltaan hoidetut sosiaaliset suhteet läheisiin niin perhe- kuin ystäväpiirissä ovat jaksamiselle korvaamattoman tärkeitä. Omalle perheelteni kiitos siitä, että elämä ei ole ollut pelkkää tutkimuksen tekoa.” (A13, 2001)

“Väitöskirjavuosiin on mahtunut paljon. Muutokset elämäntulussa ovat olleet välillä suopeampia, jopa toivottuja. Toisaalta välillä ne ovat lyöneet ihmiselämän rajallisuuden vasten kasvoja. Kaikki tämä on ehkä auttanut asettamaan myös tämän Projektin oikeisiin mittasuhteisiin ja auttanut eläytymään tutkittavieni elämään. Elämään on mahtunut myös paljon muuta, onneksi.” (A34, 2010)

Tekstiotteissa väitöstutkimusprosessin mittasuhteet peilautuvat tutkimuksen ulkopuoliseen maailmaan ja ihmisen elämäntulkuun, johon mahtunut niin suopeampia kuin vaikeampia vaihteita. Elämään on tutkimustyön lisäksi mahtunut paljon muuta, mikä näyttäytyy arvokkaan: juuri sen vuoksi elämä ei ole ollut pelkkää tutkimusta.

Tutkimustyön teoreettisuus. Tutkimuskuplan diskurssissa väitöstutkimusprosessi rakentuu teoreettisena, usein myös epäkäytännöllisenä työnä, joka vie tutkijaa pois arjen *reaalimaailmasta*. Tutkija on enemmän poissaoleva kuin läsnä kotona, työpaikalla tai ystäviensä kanssa. Reaalimaailmasta poissaoleva tutkija on läsnä väitöstutkimuksen maailmassa. Tulkintaa argumentoidaan kuvaamalla todellisuus luonteeltaan dualistisena, jossa voidaan erottaa toisistaan oikeat, arkiset työt yliopistolla tehtävästä teoreettisesta tutkimustyöstä. Tutkimustyön luonnetta kuvataan rinnastusten kautta (vrt. Kakkuri-Knuuttila 252).

“Matkani akateemiseen maailmaan on ollut hidasta, mutta samalla jännittävän kepeää vaihtelua lastensuojelun arkiselle työlle.” (A41, 2012)

“Viimeinkin epämääräinen työ yliopistolla on muuttunut konkreettiseksi kirjaksi. Iloitkaamme kirjan valmistumista yhdessä!” (B7, 2006)

Ensimmäisessä tekstiotteessa vertaillaan lastensuojelun arkista työtä akateemisen työhön, joka tässä yhteydessä kuvataan jännittävänä, vaikkakin aikaa vievänä. Jälkimmäisessä tekstiotteessa tutkimustyön epämääräisyys saa lopulta käsin kosketeltavan muodon kirjana ja siten väitösjulkaisu tutkimustyön sisällölle hahmon. Myös teoreettisen tutkimustyön ja muun työn tekijät voi nähdä eroavan ominaisuuksiltaan toisistaan. Tutkimuskuplan diskurssissa kirjoittaja voi ottaa epäkäytännöllisen tutkijan subjektiposition, jossa tutkija ei luontaisesti hallitse kovin hyvin taitoja, jotka jäävät akateemisen ja tieteellisen ammattitaidon ulkopuolelle.

”Kiitän äitiä ja isää, koska heidän mielestään ainakin perheen kuopuksen kouluttautuminen ja opiskelu oli kannustettavaa. Ehkäpä he näkivät, ettei minusta oikein ole oikeisiin töihin.” (A41, 2012)

”Amanuenssi Kaija Nordberg ja toimistosihteeri Oona Vilmunen ovat auttaneet monissa käytännön asioissa, joissa tunnetusti olen avuton.” (B5, 2001)

Molemmissa yllä olevissa tekstiotteissa kirjoittaja asemoituu siten, että oikeat työt tai käytännön asioiden hoitaminen eivät oikein tutkijalta suju. Näin on ollut jo pitkään, sillä asia on tunnettu. Ensimmäisessä sitaatissa tietynlainen epäkäytännöllisyys kuvataan perusteeksi kouluttautumiselle, kun taas jälkimmäisessä käytännön asioissa on tästä syystä saatu apua muilta.

Yksi tapa kuvata tutkimustyön teoreettista luonnetta on rinnastaa se perhearkeen. Tällöin perhettä kuvataan yleensä asiana, joka pitää tutkijan arjessa sekä reaali maailmassa ”kiinni”.

”Väitöskirjatutkimukseni on yhtä vanha kuin nyt koulunsa aloittava tyttäreni Emma. Emma on pitkän väitöskirjaprosessin aikana pitänyt minut reaali maailmassa kiinni. PetShopien maailma oli meidän arjessa montaa kertaa oleellisempi asia kuin äidin tutkimus.” (A31, 2009)

”Kiitos Juhalle, Henrille, Katrille, Marialle ja Timolle siitä, että olette olemassa. Te olette pitäneet minut arjessa kiinni ja tuoneet elämäni paljon iloa ja rakkautta.” (A23, 2006)

”Perhe on väistämättä pitänyt huolen käytännön ja teorian yhteydestä. Viimeisen vuoden aikana myös Hertta on omalla välittömällä tyylillään auttanut ajatusteni kohdentamisesta arkisiin asioihin.” (A14, 2001)

Tekstiotteissa väitöstutkijasta rakentuu kuva toimijana, joka on altis irtomaan arjesta. Tähän otetaan saatesanoissa kantaa silloin, kun tutkija kiittää lapsiaan ja perhettään siitä, että he ovat ohjanneet tutkijan huomion pois tutkimuksen teoreettisesta maailmasta. Samalla kirjoittaja kertoo muistaneensa, mikä elämässä on todella tärkeintä: *”Kaikkein rikkain ja rakkain elämässä löytyy perheestä.”* (A28, 2008) Perhe-elämä antaa tutkijalle voimavaroja ja on samalla tärkein ja todellinen asia ihmisen olemassaolossa, myös väitöstutkijana. Usein perheen ja tutkimustyön suhdetta kuvataan myös jännitteiseksi. Lapsiperheessä aikuisten uratavoitteista seuraa helposti aikapula, jota väitöskirjaprojekti ei yleensä helpota (Julkunen, 2004 118). Tutkimuskuplan diskurssissa väitöstutkimusprosessi rakentuu jonkinlaisena aikataaskuna, joka imee sisäänsä arjen voimavarat sekä väitöstutkijan ajan ja jaksamisen.

”Väitöskirjan tekeminen ei ollut perhepiirissä ihan pieni juttu. Kiitokset kuuluvat Jukalle. Annoit hyvän vastuksen kamppailussa aikaresurssista, mutta osoitit myös lämmintä huolenpitoa, olit ystävällinen ja kannustava.” (A20, 2005)

”Oma perheeni, --- Kiitos, että joudutitte väitökseni valmistumista ja suhtauduite ymmärtäväisesti siihen, että väitöskirjatyöni on vienyt aikaa ja voimia yhteisestä elämästämme” (A37, 2011)

“Työyhteisöäni kiitän kaikesta tuesta ja kannustuksesta. Olen ollut viime vuosina enemmän poissa kuin läsnä työpaikalla. Kuitenkin aina sinne palatessani olen kokenut olevani tervetullut.” (A23, 2006)

Keskeneräinen väitöstutkimusprosessi kuvataan tekstiotteissa merkittävänä asiana niin perhe- kuin työelämässä. Läheisiä kiitetäänkin kirjoittajaa kohtaan osoitetusta ymmärryksestä sekä siitä, että väitöstutkija on yleisestä poissaolevuudestaan huolimatta saanut kuitenkin kokea olevansa tervetullut ja tärkeä.

Väitöstutkimuksen mittasuhteet elämässä. Tutkimuskuplan diskurssissa väitöstutkimusprosessi rakentuu myös riskinä menettää suhteellisuudentaju. Ratkaisuna tähän on väitöstutkimuksen suhteuttaminen arkiseen elämään. Lopulta väitöstutkimus on kuitenkin vain yksi elämän tärkeistä asioista muun muassa perheen, sienestyksen, erilaisten kulttuuriaktiiviteettien ja joogan ohella. Tämän ajatuksen kirkastumisessa läheiset ihmissuhteet yleensä auttavat.

“Kotijoukkoja – Eeroa ja Jussia – on kiittäminen monesta. Eniten siitä, että he ovat arvostaneet ja tukeneet tiivistä yhteistyötämme, mutta myös siitä, että he ovat esittäneet asioita raikkaasti suhteellistavia näkökulmia silloin, kun olemme jämähtäneet murehtimaan liiaksi joitakin eteen tulleita vastoinkäymisiä. Tieteen tekeminen on lopultakin vain yksi elämän tärkeistä asioista.” (A6, 1996)

Tekstiotteessa kuvataan miten läheiset ovat paitsi tukeneet tutkimuksen tekoa, myös tuoneet suhteellistavia näkökulmia työhön siten, että se on sujuvoittanut tutkimuksen tekoa. Samalla on jäänyt tilaa myös muille tärkeille asioille. Saatesanoissa väitöstutkimustyö rinnastetaan myös asioihin, joita kuvataan vielä paljon tärkeämpinä kuin väitöstutkimus. Tällaisten asioiden kuvataan tarjoavan tauon tutkimuksen maailmasta toisenlaisen tekemisen parissa, mutta samalla ne myös antavat aivan uutta innostusta väitöstutkimusprosessin loppuun saattamiseksi.

“Väitöskirjaprojektin aikana syntyi myös jotakin väitöskirjaa merkittävämpää: rakas poikani Ilmari. Noin puolentoista vuoden mittainen tauko väitöskirjan teosta aivan toisenlaisissa ympyröissä toi väitöskirjatyöhöni riittävää etäisyyttä sekä antoi tarvittavaa puhtia sen loppuun saattamisen.” (A47, 2014)

”Mummuksi tulo oli aivan ratkaiseva tapahtuma tutkimukseni kannalta; se sai minut uuteen vauhtiin.” (A19, 2004)

Sosiaalityön väitöskirjojen saatesanoissa kuvataan usein, että juuri ne iän myötä kumuloituvat sosiaaliset velvoitteet tukevat tutkimustyön tekemistä. Näin on myös molemmissa yllä olevissa tekstiotteissa, joissa uusi tarmo tutkimustyön viimeistelyyn paikannetaan väitöstutkimusprosessin aikana syntyneisiin lapsiin ja siten tutkijan uuteen rooliin äitinä ja mummina. Väitöstutkijan elämä ei ole kuitenkaan pelkkää tutkimusta edes yliopistolla, vaikka akateemisessa työyhteisössä useimpien työnkuvaan se kuitenkin ensisijassa kuulunee. Saatesanoissa arkista tutkimustyötä yliopistolla tauottavat leppoisa keskustelu työtovereiden kanssa kahvipöydässä, lounastauolla sekä etenkin käytävillä. Nämä hetket kuvataan tärkeänä vastavoimana tutkimustyölle. Ne myös tuovat näköaloja sekä piristettä elämään yleensä.

”Lehtori Irmeli Salomaata kiitän monista kiintoisista käytäväkeskusteluista.

Lounastauot ovat tutkijan henkireikä. Kiitos mukavista ja virkistävistä lounashetkidä ja juttutuokioista Anna Kulmala, Aino-Ritala-Koskinen, Katja Kuusisto, Sinikka Forsman ja monet muut tutkijaystäväni.” (A29, 2008)

“Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitos on tarjonnut miellyttävän työympäristön. Kiitän laitoksen väkeä käytävä- ja kahvilakeskusteluista, joissa niin elämän kuin tutkimuksenkin kysymykset ovat löytäneet luontevan paikkansa.” (A5, 1996)

”Aktiivisena kahvitaukeskustelijana VTT Heikki Ervasti on tarjonnut minulle vuosien ajan älyllistä piristettä.” (B5, 2001)

Tekstiotteissa kuvataan tutkimuksen- ja elämän kysymysten samanaikaisuutta myös tutkijayhteisössä. Samalla kirjoittaja ottaa subjektiposition, jossa tutkijakin on ihminen, jonka olemassa olemista ei voi redusoida tutkimustyön vaatimuksiin. Akateeminen yhteisö on myös sosiaalinen yhteisö.

Tutkimuskuplan diskurssissa väitöstutkimusprosessin oikeat mittasuhteet löytyvät tutkimuksen ulkopuolisesta elämästä. Saatesanoissa kerrotaan, miten ensiarvoista on sekä tutkijan että väitöstutkimusprosessin kannalta, että elämässä on muutakin kuin tutkimus. Tarkemmin sanottuna ne iän mukanaan tuomat, kumulatiivisesti kertyvät sosiaaliset velvoitteet sekä vähemmän velvoittavat ihmissuhteet. Tutkimuskuplan diskurssissa väitöstutkimusprosessia tuotetaan tekijälleen hyvin tärkeänä asiana. Se on yksi elämän tärkeimmistä asioista, mutta samalla on asioita, jotka ovat vielä paljon tärkeämpiä.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1 Tutkimustulosten yhteenveto ja arviointi

Tulevat tohtorit tuovat väitösjulkaisujensa saatesanoissa esiin kyseisessä asiayhteydessä tärkeäksi arvioimiaan asioita omasta väitöstutkimusprosessistaan. Diskurssianalyttisessä tarkastelussa lähtökohtana on, että käytetyt merkityksenantotavat heijastelevat myös laajemmin yhteiskunnassa ja akateemisessa kulttuurissa vallitsevia tapoja ymmärtää väitöstutkimusprosessi ja tohtorintutkinto. Sosiaalisen konstruktionismin tulkintakehyksessä asioiden merkityksellistäminen ei voi tapahtua tyhjiössä, tai olla luonteeltaan täysin yksityistä. Ilmiöiden kuvaamisen ja merkityksellistämisen lähtökohtana on, että muutkin ymmärtävät, mistä puhutaan ja mitä se tarkoittaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 18; Lehtonen 1996, 31-33.) Saatesanat sosiaalisenä käytäntönä muodostavat kuvaa siitä, millä tavoin väitöstutkimusprosessia voidaan akateemisen kulttuurin sisällä ymmärtää. Diskurssianalyttistä tarkastelua perustellaan usein sillä, että ilmiöiden kuvaamisella ja merkityksellistämällä on myös reaalisia vaikutuksia: ne vaikuttavat siihen, miten todellisuus koetaan ja ymmärretään. (Burr 2005 46-47; Lehtonen 1996, 30.) Todellisuuden rakentuminen on yhteisen neuvottelun tulos, sillä asioille annetut merkitykset olisivat voineet olla myös toisenlaisia (Potter 1996, 97). Myös väitöstutkimusprosessin merkityksistä neuvotellaan yhä uudelleen. Kirjoittajat eivät vain pyri sovittautumaan väitöstutkijan rooliin vaan myös muokkaavat kuvaa siitä omien tekstiensä kautta.

Analyysin pohjalta olen nostanut aineistosta esiin viisi diskurssia sekä tarkastellut millaisia subjektipositioita niissä rakentuu. Nämä ovat yhteistoiminnallisuuden diskurssi, työvaihediskurssi, tutkimusmatkadiskurssi, pätevyitymisen diskurssi sekä tutkimuskuplan diskurssi. Diskurssien tunnistaminen on paljolti tutkijan oman

tulkintatyön tulosta, jossa tutkijan rooli on keskeinen. Tulkinta ei kuitenkaan voi, eikä saa olla mielivaltaista. (Juhila 1999, 227-231.) Analyysin aikana tekemiäni valintoja ja tulkintatyön perusteita on avattu tuloksia käsittelevässä luvussa, jolloin niiden pätevyyttä ja luotettavuutta voi arvioida. Analyysin tulokset ovat aineisto- ja tutkijasidonnaisia siten, että joku toinen tutkija saa ainakin jossain määrin erilaisia tuloksia samasta aineistosta. Tutkimustulosten tilastollinen yleistettävyys aineiston ulkopuolelle ei ole diskurssianalyttisen tutkimuksen onnistuneisuuden kriteeri tai tavoite (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 139-141). Saadut tulokset kuvaavatkin väitöstutkimusprosessin merkityksellistämistä kerätyn aineiston ja valitun tarkastelutavan kehyksessä.

Olen tarkastellut saatesanoja genrenä, eli tekstinlajityyppinä, joka on muotoutunut tunnistettavaksi tavaksi toimia tietyssä asiayhteydessä ja jossa kielellinen ja sosiaalinen toiminta liittyvät toisiinsa. (Mäntynen & Pietikäinen 2008, 80-82; Heikkinen 2000, 66) Väitöskirjojen saatesanat muodostavat varsin vakiintuneen käytännön. Tekstit sijoitetaan julkaisun alkuun ja niiden sisältö rakentuu suhteellisen toistuvalla tavalla. Saatesanoissa tuodaan esiin tutkimustyön omakohtaisia puolia, mutta myös raportoidaan tutkimuksen kannalta tärkeitä sidoksia, kuten rahoitustahoja. Yhteistä teksteille on myös niiden funktio kiitoksina. Olen analyysissäni tarkastellut väitöstutkimusprosessin merkityksellistämistä ja kiittämisen käytäntöä eri diskursseissa, jotka rakentuvat eri tavoin riippuen siitä, millaisia merkityksiä väitöstutkimusprosessille annetaan ja millaisia subjektipositioihin tekijä voi diskurssissa asemoitua.

Yhteistoiminnallisuuden diskurssissa väitöstutkimusprosessi rakentuu kollektiivisena tavoitteellisena toimintana, eräänlaisena akateemisena joukkuepelinä, johon tutkijan läheiset pääsevät osaltaan osallistumaan. Tämä on saatesana-aineistoa voimakkaimmin jäsentävä tapa merkityksellistää väitöstutkimusprosessia. Yhteistoiminnallisuuden diskurssissa kiitokset kohdistuvat saatuun tukeen ja apuun, mutta myös osallisuuteen, jonka pohjalta tutkimustyön kannalta keskeinen vuorovaikutus ja yhteistyö ovat voineet muodostua.

Väitöstutkimusprosessin loppuun saattamisen uhkana on verkostojen puuttuminen. Yhteistoiminnallisuuden diskurssissa tutkija asemoituu yhtäältä avun ja yhteistyön tarvitsijaksi, mutta samalla itsenäiseksi toimijaksi. Väitöstutkimusprosessi on tohtorikoulutettavan oma hanke. Tutkija on itse vastuussa tekemistään valinnoista sekä tutkimuksen valmistumisesta. Siitä huolimatta, että monet muutkin osallistuvat tutkimustyöhön sellaisella tavalla, jota ilman väitöskirjan valmistuminen ei olisi mahdollista. Väitöstutkija on myös osaltaan vastuussa riittävien ja sopivien tutkimuksellisten verkostojen muodostumisesta ja sääntelee siten itsekin yhteistoiminnallisuuden aluetta.

Työvaihediskurssissa väitösprosessi rakentuu tutkimukseen liittyvien erilaisten työvaiheiden kautta. Nämä työvaiheet eivät etene johdonmukaisesti kuten oppaissa, vaan ne muodostavat polveilevan tilanteiden ketjun. Työvaihediskurssissa tutkimustyön olennaiseksi haasteeksi rakentuu tutkimusprosessin kokonaisuuden hahmottaminen, sekä siihen liittyen myös epävarmuuden sietäminen. Koska väitöstutkimusprosessin erilaisia työvaiheita tarkastellaan lopusta katsottuna ja valmiin tutkimuksen näkökulmasta, niin ne voivat saada uusia merkityksiä ja tulkintoja. Jotain on ehkä jo unohtunutkin. Työvaihediskurssissa tutkija asemoituu erilaisten työvaiheiden läpikävijäksi ja organisoijaksi, jonka tulee jotenkin kyetä käsittelemään tutkimusprosessin jatkuvaa keskeneräisyyttä sekä epävarmuutta tutkimuksen lopullisesta hahmosta. Myös väitöstutkijan subjektipositio rakentuu vaihteittain, eri tavoin erilaisissa tilanteissa. Se ei kehity eheänä jatkumona tutkimusprosessin alusta loppuun.

Tutkimusmatkadiskurssissa väitöstutkimusprosessi hahmottuu tekijän persoonallisen prosessin kautta. Tutkimus on tekijälleen matka uuteen tietoon tai akateemiseen maailmaan. Uhkakuvaksi muodostuu eksyminen. Tällöin tutkijan matka ei pääty toivottuun määränpäähän. Tutkimusmatkadiskurssissa kiitokset kohdennetaan matkan aikana saatuun tukeen ja kanssamatkaajuuteen, jossa muut ovat omalla toiminnallaan auttaneet tutkijaa pysymään ”oikealla tiellä” kohti toivottua tavoitetta, sekä ylipäänsä ylläpitäneet koko matkanteon mielekkyyttä.

Matkan mittakaavaa korostaa se, että sen alkupiste voidaan paikantaa jo väitöstutkijan lapsuuteen. Tutkimusmatka suhteutetaan silloin koko omaan elämänhistoriaan. Tutkimusmatkadiskurssissa kirjoittaja asemoituu matkaajaksi ja omien rajojensa kohtaajaksi, mutta ennen kaikkea perille päässeeksi väitöstutkijaksi.

Pätevöitymisen diskurssissa väitöstutkimusprosessi rakentuu tieteellisen ammattitaidon saavuttamisena sekä oppimisprosessina. Tutkijana kehittyminen on ollut omalle työlle keskeinen lähtökohta. Se rinnastetaan ja sitä peilataan meriittitutkijuuteen, josta halutaan erottautua. Tärkeänä sosiaalityön tutkijan substanssissa kuvataan humanismia, sekä kykyä ymmärtää sosiaalityön teorian ja käytännön yhteys. Uhkakuvaksi rakentuu se, ettei oma väitöstutkimus olisikaan toivotulla tavalla vaikuttavaa, tai todellinen oppimisprosessi, vaan opinnäyte tuottaa lopulta vain akateemisen oppiarvon tekijälleen. Pätevöitymisen diskurssissa tohtorikoulutettava asemoituu vielä oppijaksi, mutta samalla myös akateemisessa yhteisössä paikkaansa ottavaksi itsenäiseksi tutkijaksi ja tieteen ammattilaiseksi.

Tutkimuskuplan diskurssissa väitöstutkimusprosessia kuvataan yhtenä osana elämää, joka kuitenkin uhkaa viedä ajan kaikelta muulta. Tutkimuskuplan diskurssissa tekijä voi ottaa teoreettisen ja epäkäytännöllisen tutkijan position, joka on tutkimustyön intensiteetin vuoksi altis irtoamaan arjesta. Tutkija kiinnittyy arkeen pääasiassa perheen kautta. Kiitokset kohdistuvatkin läheisille siitä, että nämä ovat auttaneet väitöstutkijaa ymmärtämään tutkimustyön todelliset mittasuhteet ja samalla huolehtineet, ettei tämä ole päässyt täysin katoamaan tutkimuksen maailmaan. Väitöstutkimusprosessi muodostuu yhdeksi tärkeäksi asiaksi ihmisen elämässä. Sen paikka on muiden tärkeiden asioiden joukossa. Tutkimuskuplan diskurssissa tutkija asemoituu ensisijaisesti ihmisenä, sellaisena joka tekee väitöskirjaa, mutta jolla on väitöstutkimustyöstä riippumaton elämä. Myös tiedeyhteisöä kuvataan sosiaalisena yhteisönä. Tutkijoidenkin elämään kuuluu myös muita asioita kuin tutkimus.

Tohtorikoulutettavat etsivät väitöskirjansa saatesanoja kirjoittaessaan todennäköisimmin mallia aiemmin valmistuneiden väitöskirjojen saatesanoista, sillä niiden kirjoittamiseen ei ole olemassa mitään virallisia ohjeita. Tämän vuoksi oli kiinnostavaa havaita eroja Turun ja Tampereen yliopistoista kerätystä aineistosta. Tampereella saatesanat olivat ylipäänsä laajempia ja monisivuisempia. Ne olivat yleensä luonteeltaan henkilökohtaisempia, tunnepitoisempia sekä yksityiskohtaisempia kuvauksissaan. Turussa valmistuneiden väitöskirjojen saatesanat olivat puolestaan tiiviimpiä sekä tyyliiltään virallisempia, joskin tutkimusmatkametaforan käyttäminen oli runsasta, erityisesti ohjaussuhteen kuvauksissa. Turun aineiston kuvauksissa pysyttäydettiin tiukemmin ammatillisissa asioissa, kuten mahdollisessa aiemmassa tutkimusurassa. Lisäksi kiitosten kohteiden akateeminen tutkinto, virka sekä viran mahdollinen määräaikainen luonne mainittiin useammassakin tarkastelun seitsemässä saatesanatekstissä. Tapa korostui, kun Tampereella käytäntö oli niin toisenlainen: myös professorit mainittiin ainakin toistettaessa pelkällä etunimellä. Osassa Tampereen julkaisujen saatesanoissa kiitokset osoitettiin suoraan kohteelle ”kiitos teille/ sinulle” -muodossa. Tässä mielessä myös perhe ja tutkittavat kuuluivat toisinaan oletettuun lukijayleisöön. Tampereen aineistossa oli havaittavissa myös muutos kohti tuttavallisempaa ja henkilökohtaisempaa tyyliä. Ehkä myös tiedeyhteisön sosiaalisessa järjestyksessä on tapahtunut sellaisia muutoksia, että tuttavallinen tyyli saatesanoissa on soveliaampaa.

5.2 Pohdintaa

Väitöstutkimus on yhä useamman sosiaalityön jatko-opiskelijan arkea. Valtakunnallisella tasolla tohtorintutkintojen määrä on Suomessa moninkertaistunut vuosien 1991-2014 aikana, jolloin tätä pro gradu -tutkielmaa varten kerätty väitöskirjojen saatesanat on laadittu. Tampereen yliopistosta kerätyssä aineistossa tämä kehityssuunta näkyy selvästi. (Taulukko 1.) Raija Julkunen (2004, 204-205) kuvailee nykyistä tohtorikoulutusjärjestelmää eräänlaiseksi sarjatuotantomalliksi,

koska jatkokoulutusjärjestelmä on muuttunut huomattavasti kuluneiden kolmen vuosikymmenen aikana. Samalla tohtorin tutkintomäärät ovat muodostuneet tiedepoliittiseksi tavoitteeksi. Saatesanoissa väitöstutkimusprosessi ei kuitenkaan näyttäydy arkisena tai tavanomaisena hankkeena. Se on nimenomaan ainutkertainen artefakti, joka on prosessina sekä henkilökohtainen että erittäin työläs. Sosiaalityön väitöstutkimuksen kirjoittaminen ei toisaalta ole ”ohjaamatonta yksityisajattelua”, kuten ehkä 1980- ja 1990-luvuilla yhteiskuntatieteissä vielä saattoi olla (mt). Sen sijaan akateemisen yhteisön ja varsinkin ohjaussuhteen rooli rakentuu prosessissa hyvin merkittäväksi. Saatesanoissa korostuvatkin ohjaajan merkitys, tutkimustyön vuorovaikutuksellinen luonne sekä väitöstutkimusprosessin itseisarvo tekijälle itselleen.

Tiedepoliittiset tavoitteet sekä suomalaisen tohtorikoulutusjärjestelmän voimakas uudistaminen tulevat sosiaalityön saatesanoissa esiin lähinnä uudenlaisina mahdollisuuksina. Ne eivät ole omalle väitöstutkimukselle lähtökohta tai motiivi (vrt. Paso 2010, 7-9). Jatkokoulutuksen uudistaminen on luonut tilaa vuorovaikutukselliselle oppimis- ja tutkimustavalle, sekä tavoitteelliselle kouluttautumiselle esimerkiksi tutkijakoulujen kautta. Parhaassa tapauksessa tutkijakoulussa on mahdollistunut yhdessä tekeminen ja oppiminen tavalla, jossa tohtorikoulutettavat ovat tukeneet ja vauhdittaneet toinen toisensa tutkimustyötä. (Laitinen 2007 7, 13-14.) Osa tiedepoliittisista tavoitteista nimetään saatesanoissakin arvokkaina ja tavoiteltavina asioina. Tällaisia ovat tutkimuksen monitieteisyys ja kansainvälisyys. Myös yhteiskunnallinen vaikuttavuus ja hyödyllisyys liitetään saatesanoissa usein oman väitöstutkimuksen mielekkyyteen ja merkityksellisyyteen. Tämä kuitenkin liittyy jo sosiaalityön vahvaan käytäntösuhteeseen, sekä tieteenalan omaan tutkimuseettiseen normistoon, jonka mukaan tutkimuksen tietoarvoa tulee punnita suhteessa sen eettisyyteen ja vaikuttavuuteen. Tutkimus ei saa hyödyttää vain tutkijaa, vaan sen tulisi olla hyödyllinen myös tutkimuksen kohteelle. (Rauhala & Virokangas 2011, 246, 251-252.) Sosiaalityön väitöstutkimusprosessissa arvokkaana kuvataan myös omaa oppimisprosessia, tutkijan ammattitaidon saavuttamista sekä omakohtaista

kiinnostusta tutkimusaiheeseen. Tämä vastaa aiempien tarkastelujen tuloksia suomalaisten yhteiskuntatieteiden tohtorikoulutettavien näkemyksistä (esim. Stubb 2012; Hiltunen & Pasanen 2006), joita on käsitelty työn alussa.

Tarkastellut saatesanat sisältävät runsaasti henkilökohtaisia kuvauksia ihmissuhteista, terveydestä, toiveista, huolista ja monesta muusta asiasta. Uudemmissa saatesanoissa kuvaukset ovat yhä omakohtaisempia. Vanhemmissa saatesanoissa omia tuntemuksia tai esimerkiksi perhe-elämää käsitellään niukemmin, joskin myös poikkeuksia on. Omakohtaisuus on kuitenkin selvästi muodostunut hyväksytyksi tavaksi merkityksellistää akateemista väitöstutkimusprosessia. Tämän kerrontavan muutoksen voi rinnastaa laajempaan individualisaatiokehitykseen myöhäismodernissa yhteiskunnassa. Yksilöllisten valintojen merkitys on kasvanut ja yksilön identiteetistä on muodostunut jatkuva projekti, joka edellyttää kykyä heijastella minuutta vaihtelevissa viitekehyksissä. (vrt. Raunio 2009, 299-304; Hall 2003, 124-126; Hall 1999, 23-26.) Tällaisena viitekehyksenä voidaan nähdä myös väitöstutkimusprosessi ja tohtorintutkinto. Samalla väitöstutkimusprosessia ja itseä tulevana tohtorina peilataan ja asemoidaan suhteessa muihin oman elämän viitekehyksiin, kuten vanhemmuuteen, isovanhemmuuteen, ammatti-identiteettiin ja omaan henkilöhistoriaan. Väitöstutkimusprosessi ja tohtoroituminen näyttäytyvät sosiaalityön väitöskirjojen saatesanoissa arvokkaina ja tavoiteltavina asioina. Ne eivät ole kuitenkaan ainoat tohtorikoulutettavaa määrittävät asiat.

LÄHTEET:

Aittola, H. & H-O. Ylijoki (2005): Johdanto: hyvää akateemista työtä etsimässä. Teoksessa: Tulosohtjattua autonomiaa. Akateemisen työn muuttuvat käytännöt. Aittola, H. & H-O. Ylijoki (toim). Gaudeamus. Helsinki.

Borgman, M. (1998): Miten sosiaalialan työntekijöiden ammatilliset tulkinnat rakentuvat? Tampereen yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Stakes. Tutkimuksia 95. Helsinki.

Brew, A. (2001): Conceptions of research: a phenomenographic study. *Studies in Higher Education*, 26 (3), 271–285.

Burr, Vivien (2005): *Social Constructionism*. Routledge. New York.

Gardner, S. K. (2007): “I heard it through the grapevine”: Doctoral student socialisation in chemistry and history. *Higher Education*, 54 (5), 723-740.

Gardner, S. K. (2008): Fitting the mold of graduate school: A qualitative study of socialization in doctoral education. *Innovative Higher Education*, 33 (2), 125-138.

Golde, C. (2000): Should I stay or should I go? Student descriptions of the doctoral attrition process. *The Review of Higher Education*, 23 (2), 199-227

Hakala, J. & E. Kaukonen, M. Nieminen, O-H. Ylijoki (2003): *Yliopisto – tieteenkehdesta projektimyllyksi. Yliopistollisen tutkimuksen muutos 1990-luvulla*. Gaudeamus. Helsinki.

Hakala, J. (2005): Nuoret tutkijat akateemisessa tutkimusyhteisöissä. Teoksessa: Tulosohtjattua autonomiaa. Akateemisen työn muuttuvat käytännöt. Aittola Helena & Oili-Helena Ylijoki (toim). Gaudeamus. Helsinki.

Hakala, J. (1999): Graduopas. Melkein maisterin niksikirja. Gaudeamus. Helsinki.

Hakanen, J. & A.B. Bakker, W.B.Schaufeli (2006): Burnout and work engagement among teachers. Journal of School Psychology, 43 (6), 495-513.

Hall, S. (1999): Identiteetti. Vastapaino. Tampere.

Hall, S. (2003): Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa: Erilaisuus. Lehtonen, M. & O. Löytty (toim). Vastapaino. Tampere.

Heikkinen J. (2008): Sosiaalityön ammattikuva sosiaalihuollossa. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden näkemyksistä ja kokemuksista sosiaalitoimiston ammatillisesta sosiaalityöstä. Kuopion yliopisto. Kuopio.

Heikkinen, V. (2000): Tekstuaalinen pirunnyrkki. Teoksessa: Teksti työnä, virka kielenä. Heikkinen, V. & P. Hiidenmaa, U. Tiililä (toim). Gaudeamus. Helsinki.

Hiltunen, Kirsi ja Hanna-Mari Pasanen (2006): Tulevat tohtorit; jatko-opiskelijoiden kokemukset ja arviot tohtorikoulutuksesta 2005. Opetusministeriön julkaisuja 2006: 48.

http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2006/tulevat_tohtorit

Hintikka, J. (2010): Väitös kenttäharmaissa. Teoksessa: Miten meistä tuli filosofian tohtoreita? Roinila, M. (toim.) Hakapaino Oy. Helsinki.

Huhtaniemi, I. (1999): Mikä on väitöskirja? Teoksessa: Kohti Karonkkaa.

Neuvoja väitöskirjaa tekeväille. Patja, K. & I. Huhtaniemi, E. Ikonen, K. Kontula (toim). Duodecim. Jyväskylä.

Ilmakunnas, J & T. Halonen, R. Jailo, M. Komulainen, K. Styrman, H. Tandefelt (2010): Promootio akateemisena juhlanä. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Jakonen, M. & J. Tili (2011): Yhteinen yliopisto. Juvenes Print. Tampere.

Jokinen, A. (1999): Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa: Diskurssianalyysi liikkeessä. Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Vastapaino. Tampere.

Jokinen, A. (1999): Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa: Diskurssianalyysi liikkeessä. Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Vastapaino. Tampere.

Jokinen, A & K. Juhila (1999): Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa: Diskurssianalyysi liikkeessä. Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Vastapaino. Tampere.

Juhila, K. (2006): Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Tampere.

Julkunen, R. (2004): Hullua rakkautta ja sopimustohtoreita. SoPhi 96. Minerva. Jyväskylä.

Jänne, O. A. (1999): Ajankäytön aakkosia. Teoksessa: Kohti karonkkaa. Neuvoja väitöskirjaa valmisteleville. Patja, K. & I. Huhtaniemi, E. Ikonen, K. Kontula (toim). Kustannus Oy Duodecim. Jyväskylä.

Kiikeri, M. & P. Ylikoski (2004): Tiede tutkimuskohteena. Filosofinen johdatus tieteen tutkimukseen. Gaudeamus. Helsinki.

Kakkuri-Knuuttila, M-L. (2003): Retoriikka. Teoksessa: Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot. Kakkuri-Knuuttila M-L. (toim.) Gaudeamus. Helsinki.

Karisto, A. & U. Seppälä (2004) Maukas gradu. Valmistumisvihjeitä tutkielman tekijöille. Vastapaino. Tampere.

Keskinen, S. (2009): Vastaväittäjä väittelijän tukena, turvana vai tuomiona Teoksessa: Väitöskirjan lumo. Tohtoriksi valmistumisen vaiheet sekä sen tuki ja ohjaus. Määttä, K. (toim.) Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.

Kuhn, T. (1994): Tieteellisen vallankumouksen rakenne. WSOY. Juva.

Kärnä, E. (2009): Esitarkastajan rooli ja vastuu. Teoksessa: Väitöskirjan lumo. Tohtoriksi valmistumisen vaiheet sekä sen tuki ja ohjaus. Määttä, K. (toim.) Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.

Lautamatti, L. & A. R. Nummenmaa (2008): Jatko-opiskelun työprosessien ohjaus. Teoksessa: Hyvä tohtori! Tohtorikoulutuksen rakenteita ja prosesseja. Nummenmaa, A. R. & K. Pyhälä, T. Soini (toim). Tampereen yliopistopaino Oy. Tampere.

Lehtonen, M. (1996): Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Vastapaino. Tampere.

Manninen, O. (1998): Kansannoususta armeijaksi. Teoksessa: Miten meistä tuli historian tohtoreita? Tommila, P. (toim.) Suomen historiallinen seura. Helsinki.

Mäkinen, J. & E. Olkinuora, K. Lonka (2004): Students at risk: General study orientation and abandoning/prolonging the course of studies. *Higher Education*, 48 (2), 173-188.

Mäntylä, H. & H. Päiviö (2005): Toivon ja epätoivon äärellä akateemisessa työssä. Teoksessa: Tulosohjattua autonomiaa. Akateemisen työn muuttuvat käytännöt. Aittola, H. & H-O. Ylijoki (toim). Gaudeamus. Helsinki.

Mäntysaari M. & A. Pohjola, T. Pösö (2009): Sosiaalityö ja teoria. PS-kustannus. Juva.

Määttä, K. (2009): Väitöskirjaohjauksen pedagogiikka. Teoksessa: Väitöskirjan lumo. Tohtoriksi valmistumisen vaiheet sekä sen tuki ja ohjaus. Määttä, K. (toim.) Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.

Määttä, K. (2009): Väitöskirjan vaiettu henkilökohtaisuus. Teoksessa: Väitöskirjan lumo. Tohtoriksi valmistumisen vaiheet sekä sen tuki ja ohjaus. Määttä, K. (toim.) Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi.

Opetusministeriö 14.8.2009: Yliopistojen ohjaus ja rahoitus vuodesta 2010 alkaen. Viitattu 2.11.2014.

http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/koulutuspolitiikka/Hankk_eet/Yliopistolaitoksen_uudistaminen/liitteet/OPMrahoitusasetusMUISTIO140809.pdf

Paso, M. (2010): Kirjeitä nuorelle tutkijalle. Kannanottoja tutkijan arjesta. Suomalainen tiedeakatemia. Helsinki.

Patja, K. & I. Huhtaniemi, E. Ikonen, K. Kontula (1999): Kohti Karonkkaa. Neuvoja väitöskirjaa tekeväälle. Duodecim. Jyväskylä.

Payne, M. (1996): What is Professional Social Work? Venture Press, Birmingham.

Pekkarinen, A. (2014): Tutkimusetiikka ja eettisyys sosiaalityöntutkimuksessa. Postmoderni näkökulma sosiaalityön tutkimuksen etiikkaan. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön yksikkö. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Viitattu 26.11.2014. <https://tampub.uta.fi/>

Peura, A. (2008): Tohtoriksi tulemisen tarina. Yliopistopaino. Helsinki.

Pietikäinen, S. & A. Mäntynen (2009): Kurssi kohti diskurssia. Vastapaino. Tampere.

Potter, J. (1996): Representing reality. Discourse, Rhetoric and Social construction. Sage Publication. NY.

Rauhala, P-L. & E. Virokangas (2011): Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa: Sosiaalityön arvot ja etiikka. Pehkonen, A. & M. Väänänen-Fomin (toim). PS-Kustannus. Jyväskylä.

Raunio, K. (2009): Olennainen sosiaalityössä. Gaudeamus. Helsinki.

Raunio, K. (2014): Gradun hyvät käytännöt. Viitattu 26.11.2014. <http://urn.fi/urn:isbn:978-951-44-8434-6>

Riepula, E. (2009): Väitöskirja ylimmän oppineisuuden osoittajana. Teoksessa: Väitöskirjan lumo. Tohtoriksi valmistumisen vaiheet sekä sen ohjaus ja tuki. Määttä, K. (toim.) Lapin Yliopistokustannus. Rovaniemi.

Rinne, R. & A. Jauhiainen, H. Simola, R. Lehto, A. Jauhiainen, A. Laiho (2012): Valta, uusi yliopistopolitiikka ja yliopistotyö Suomessa. Managerialistinen

hallintapolitiikka yliopistolaisten kokemana. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä.

Sipilä, J. (1989): Sosiaalityön jäljillä. Tammi. Helsinki.

Sipilä, J. (2007): Valta yliopistossa. Vastapaino. Tampere.

Soini, H. (2008): Vertaisohjaus akateemisen ohjauksen työtapana. Teoksessa: Hyvä tohtori! Tohtorikoulutuksen rakenteita ja prosesseja. Nummenmaa, A. R. & K. Pyhältö, T. Soini (toim). Tampereen yliopistopaino.

Soini, T. & K. Pyhältö, A. R. Nummenmaa (2008): Hyvä tohtori! Tohtorikoulutuksen rakenteita ja prosesseja. Tampereen yliopistopaino. Oy.

Stubb, J. (2012): Becoming a scholar: The dynamic interaction between the doctoral student and the scholarly community. Yliopistopaino. Helsinki

Vanttaja, M. (2010): Yliopiston villit vuodet. Suomalaisen yliopistolaitoksen muutoksia ja uudistuksia 1990-luvulta 2000-luvun alkuun. Painosalama Oy, Turku.

Ylijoki, O-H. (1998): Akateemiset heimokulttuurit ja noviisien sosialisatio. Vastapaino. Tampere.

Åkerlind, G. S. (2008): An academic perspective on research and being a researcher: An integration of the literature. Studies in Higher Education, 33(1), 17–31.

Lainsäädäntö (<http://www.finlex.fi/fi/>):

Lakisosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista (272/2005)

Yliopistolaki (558/ 2009)

Tilastolähteet:

KOTA: Tohtoritutkinnot 1981-2009. Haettu 13.10.2014.

<https://kotaplus.csc.fi/online/Haku.do>

Vipunen: Tohtoritutkinnot 2009-2013. Haettu 13.10.2014.

http://vipunen.csc.fi/_layouts/XIViewer.aspx?id=http://vipunen.csc.fi/fi-fi/yliopistokoulutus/Yliopistokoulutusraportit/YO.tutkinnot_vuosi.xlsx

Liite 1. TAULUKKO. Sosiaalityön väitöskirjat valmistumisvuoden ja yliopiston mukaan.

VUOSI	Tampereen yliopisto	Turun yliopisto
1991	Mäntysaari, Mikko	
1992	-	
1993	Pösö, Tarja	
1994	-	
1995	-	
1996	Rauhala, Pirkko Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi	
1997	Rostila, Ilmari Kröger, Teppo	
1998	Forsberg, Hannele	
1999	Roivainen, Irene Lin, Ka Cavén, Outi	
2000	-	-
2001	Ritala-Koskinen, Aino Toikko, Timo	Nyqvist, Leo
2002	Strömpl, Judith	-
2003	Jokiranta, Harri	-
2004	Kauppinen-Perttula, Ulla Maija Clarke, Kris Sipilä-Lähdekorpi, Pirkko	-
2005	Vanhala, Anni Keskinen, Suvi Eskonen, Inkeri	-
2006	Ruisniemi, Arja Kulmala, Anna Raitakari, Suvi Kivipelto, Minna	Hakovirta, Mia
2007	Kekoni, Taru	Berg, Kristiina Linnossuo, Outi
2008	Valokivi, Heli Korpinen, Johanna Mäkinen, Arja	Anis, Merja
2009	Krok, Suvi Autonen-Vaaraniemi, Leena Laakso, Riitta	-
2010	Kuusisto, Katja Ranta-Tyrkkö, Satu Marrengula, Miguel L.	Grönlund, Rainer
2011	Välimaa, Outi Järnström, Sanna Vaininen, Satu Helavirta, Susanna	-

2012	Eronen, Tuija Rautniemi, Lasse Metteri, Anna	Ihamäki, Katja
2013	Aukee, Ranja Korkiamäki, Riikka	-
2014	Saario, Sirpa Räsänen, Jenni-Mari	-